

Research Paper

Clarifying the Effect of Spatial Settlement Concepts Based on Rapaport's Theory on Examples of Women's Clothing in the Nasri Era (Case Study: Tutunchi House in the Historical Context of Shiraz)

Ghazal Omidvar: Department of Architecture, Bu.C. , Islamic Azad University, Bushehr, Iran

Mohammad Ali Rahimi*: Department of Architecture, Bu.C., Islamic Azad University, Bushehr, Iran

Abbas Ashoorinejad: Department of History, Bu.C., Islamic Azad University, Bushehr, Iran

Ali Bamdad: Department of Architecture, Shi.C., Hafez University, Shiraz, Iran

Received: 2025/05/06 **PP** 16-34 **Accepted:** 2025/06/24

Abstract

Culture, as the structure of human societies, includes a wide variety of behavioral characteristics of a society. What is observed in human societies - from macro to micro scale - is one of the cultural outcome. Art, architecture, economics and social issues are not excluded from this rule. As one of the fundamental parts of social life, the house plays a vital role in human culture. Now, one of the most important compartments in house inspection is the spatial arrangement in it. Spatial settlement defines conditions in which orderly and predictable behavior occurs. In the study of the issue of the house in the traditional architecture of Iran, one of the notable cases is the principle of privacy, which can be clearly seen in the clothing of people in society, especially women. Clothing is also another manifestation of the culture of each country, which is formed based on the personality and class of people in the society. Now, this question is raised whether it is possible to consider a relationship between the spatial arrangement of the house and women's clothing? According to the historical studies, it can be said that the Qajar era and especially the Naseri era is one of the turning points in the history of Iran and the beginning of the transition period. These developments are clearly evident in all political, social and cultural fields. Following these transformations, factors related to culture, such as clothing and houses, also changed. The general purpose of this research is to investigate the relationship between spatial settlement and women's clothing during the era of Naser al-Din Shah.

Keywords: Spatial Settlement, Women's Clothing, Qajar Era, Naseri Era, Shiraz.

Citation: Omidvar, Gh. Rahimi, M. Ashoorinejad, A. Bamdad, A. (2025). **Clarifying the Effect of Spatial Settlement Concepts Based on Rapaport's Theory on Examples of Women's Clothing in the Nasri Era (Case Study: Tutunchi House in the Historical Context of Shiraz).** *Journal of Sustainable Architecture and Environment*, 3 (9), 16-34.

* **Corresponding author:** Mohammad Ali Rahimi, **Email:** MA.Rahimi@iau.ac.ir

This article is derived from the doctorate thesis of the first author, Analysis of the Relationship between Lifestyle, form and Spatial Patterns of the House in the Concept of Housing, an Approach to Today's Housing (Case Study: Historical Houses of the Qajar era in Shiraz) It is being conducted at Islamic Azad University, Bushehr Branch, under the guidance of the second and third authors and the consultation of the fourth author.

Extended Abstract

Introduction

Culture, as an inclusive concept, affects all aspects of human existence and plays a significant role in the formation of social actions and beliefs. This concept is manifested in both material and immaterial dimensions, not only in values and norms, but also in physical spaces. One of the prominent manifestations of traditional Iranian culture is the concept of privacy, which is reflected in women's clothing and the spatial organization of traditional architecture. Historical Iranian houses, relying on flexibility, adaptability, and functional diversity, have responded to a lifestyle based on these values. The theories of researchers such as Rappaport and Altman on the relationship between environment and behavior, as well as Haeri Mazandarani's studies on the interaction of lifestyle and spatial organization, have paved the way for cultural-spatial analyses in architecture. Furthermore, clothing, as a cultural symbol, is a reflection of the intellectual developments of society and enters into a symbolic dialogue with space. Studies such as Özdilf, Kodžoman, and Sohrabi have explained the relationship between clothing and identity, psychology, and culture. Due to the fundamental changes in the cultural, social, and physical structure of society, the Nasser period has a special place. Numerous studies, including those by Kadivar, Zolfaghari, and Sorkheh, have examined these developments. This study, focusing on the Totunchi house, seeks to examine how the spatial arrangement of the house influence women's clothing in the historical and cultural context of the Nasser era and take a step toward linking past concepts with contemporary design.

Methodology

In this study, a mixed strategy (qualitative and quantitative) is used and the research process is carried out in three stages. In the first stage, primary information from library resources and documents is collected, analyzed, and interpreted. The second step is to interpret and explain the influential components of spatial placement on women's clothing. In the third step, the influential and determining factors of spatial placement on women's clothing (during the Nasser era) have been analyzed by using

the survey method and a questionnaire. Then, the validity and reliability of the study have been examined. Finally, by means of qualitative method, a case study of women's behavior in the spatial placements in the Totunchi House during the Nasser era in Shiraz has been analyzed.

Results and discussion

The research background is divided into three general categories: the relationship between environment and behavior, concepts of women's clothing, and women's clothing during the Qajar era. The researchers who are mentioned before, have conducted studies in the field of the relationship between the built environment and behavior, and among them, the theories of Amos Rappaport, as one of the most prominent theorists, have been considered in this study. Rappaport defines the environment in terms of four main concepts: environment as the organization of space, time, meaning, and communication, environment as a system of settlements, environment as a cultural landscape, environment as fixed, semi-fixed, and non-fixed elements. Among these concepts, the concept of "spatial settlement system" has a special place, and other concepts are proposed to complement and develop it. These four concepts are briefly explained below. The second concept is "women's clothing." Clothing is known as one of the basic human needs and one of the most prominent cultural characteristics of human societies. In this section, several factors that influence clothing, including gender, social class, status, religion, ethnicity, race, identity, and symbols, are examined in detail. In the final section, women's clothing during the Nasser era is examined. Due to the long monarchy of Nasser al-Din Shah and the extensive cultural developments that occurred, this period is divided into two periods: styles and examples of women's clothing in the first and second periods of the Nasser era.

Conclusion

Over time and with the development of socio-cultural activities and the formation of human religious beliefs, the cultural role, its social and symbolic function, became prominent, and the family, religious, economic, educational and governmental institutions are all effective in

creating meaning for the phenomenon of clothing. In traditional societies, women's clothing was considered important due to the importance of religious matters. This issue can be examined in two aspects: non-physical and physical. Non-physical factors are also classified into three subcategories: religion, race and identity. It is worth noting that non-physical factors of clothing form the physical aspect of clothing. The social context has an undeniable effect on the type of clothing. During the reign of Nasser al-Din Shah Qajar, extensive cultural changes took place in Iranian society, and these changes also had a significant impact on the form of clothing as a cultural issue. Another significant factor affected by the cultural context of society is the issue of the house and the establishment of its space. Now, considering the commonalities of the influence of clothing and spatial placement, and of course the prominent role of women in both matters, this study examines the effects of these factors on each other. Cultural landscapes have multiple spatial placement systems in which activities take place, and clothing is also formed in proportion to the activity in the placement. In the home, spatial separation is divided into private, semi-public, and public spaces through internal and external spaces, intermediate spaces, entrances, and depending on the location and layout, into private, semi-public, and public spaces. Moreover, women's clothing varies in each space. This hierarchy is shaped in terms of the presence of women in the space, and the determination of clothing is regulated based on the presence of other people in different spaces. Even in ceremonies where spatial placement is defined by furniture, women's clothing also changes. So, activity determines furniture and women's clothing. Semi-fixed elements have meaning and influence on women's clothing. Finally, the environmental meaning is defined depending on the type of activity, furniture, the presence of other people, etc., and directly refers to how women dress.

References

Akbarzadeh Niaki, Z., Nemati Charmhini, A., & Taghizadeh Borujeni, R. (2022). Recognizing the concept of Islamic clothing fashion and designing in women's dress. *Journal of Woman Cultural Psychology*, 14(51), 87–97.

- Afshari, S., Mehrizi, M., & Sarshar, M. (2022). Examining the word "Khimār" with emphasis on the companions and the successors' narrations. *Journal of Quran and Hadith Studies*, 54(1), 157–171.
- Baghani, F., Mohammadi, H., & Rezvani Kharashad, H. (2020). Investigating the origins of cover style and factors affecting its change and evolution in Iran from the Qajar era to the second Pahlavi II. Kharazmi University.
- Skeris, J. (1996). *Culture and life in Qajar Iran and the Middle East* (A. Baharlou, Trans.). Tehran: Daniyar.
- Daneshmehr, H., Mohammadi, J., & Hassankhani, E. (2019). Clothing and its social meaning as a mediator of lifestyle. *Women's Studies (Sociological & Psychological)*, 17(1), 95–130. <https://www.magiran.com/p2051740>
- Rapoport, E. (2012). *Housing anthropology* (K. Afzalian, Trans.). Tehran: Kasra Library.
- Rapoport, E. (2012). *Culture, architecture and design* (M. Barzegar & M. Yousef Nipasha, Trans.). Tehran: Shelfin.
- Sepanji, A. A. (2009). Public culture and social relations of Iranians in the viewpoints of European travel writers during the Qajar and Pahlavi dynasties. *Journal of Culture - Communication Studies*, 10(7), 73–92.
- Sohrabi, M., & Khazaei, Y. (2018). *Iranian women's clothing in the Qajar period*. Imam Khomeini International University.
- Alam, M. R., & Donyari, S. (2019). Investigating women's covering and hijab in Qajar dynasty reflecting upon the works of foreign tourists of that period (From Agha Mohammed Khan kingdom to Mozafar-edin Shah period). *Journal of History*, 14(54), 79–102.
- Gharavi Naeeni, N., & Ameri, V. (2007). A probe into the meaning of hijab. *Women's Strategic Studies*, 9(36), 113–130.
- Ghaybi, M. (2006). *Eight thousand years of ethnic garment history*. Tehran: Hirmand.
- Fazeli, M. (2019). *Consumption and lifestyle*. Scientific and Cultural.
- Kiavash, F., & Ashuri, M. T. (2020). Influential factors on changing the cultural codes and evolution of Qajar women's dresses (from the reign of Nasir al-Din Shah to the end of the Qajar period). *Journal of Visual and Applied Arts*, 12(26), 85–104.

- Kiavash, F., & Ashuri, M. T. (2019). Explaining the effect of relationship between social developments and nationalism on Qajar women's clothing and ornaments. *Farabi International Campus*.
- Kiavash, F., & Ashuri, M. T. (2019). Iconography of Qajar women's clothing and ornaments as depicted in the painting "The Lady with the Parrot" by Mehr Ali. *Bagh-e Nazar*, 16(79), 29–38.
- Mafitabar, A. (2022). Naser al-Din Shah-era women's and men's clothing as reflected in Sani ol-Molk's illustrations of One Thousand and One Nights. *Bagh-e Nazar*, 18(105), 111–122.
- Mohammad Hosseini, P., Javan Foruzandeh, A., & Jahani Dowlat Abad, I. (2019). Analysis of the role of culture in the development of middle-class housing model (Case study: Late Qajar and early Pahlavi houses in Ardabil). *Islamic Azad University*.
- Mohammadi, H. D., Elyasi, F., & Azami, Y. (2015). Women's clothing and its significations (Case study: Young women of Kermanshah).
- Sorkheh, M. (2017). Iranian clothing in the Qajar era (How and why). Tehran: Sepid Ink.
- Najmabadi, A. (2017). *Scythed women and beardless men: Gender concerns in Iran*. Tehran: Tisa Publishing.
- Özdil, M. A. (2021). The effect of clothing as a marker on identity. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(33), 117–130.
- Akdemir, N. (2018). Deconstruction of gender stereotypes through fashion. *European Journal of Social Science Education and Research*, 5(2), 185–193.
- Bouvier, G. (2017). Clothing and meaning making: A multimodal approach to women's abayas. *Visual Communication*, 17(2), 187–207.
- Fallah, E., & Hojat, I. (2018). Family structure and housing: Investigating the effect of family structure changes on houses' spatial organization (A case study of the houses of Yazd). *International Journal of Architectural Engineering & Urban Planning*, 28(2), 35–46.
- Kodžoman, D. (2019). The psychology of clothing. *Textile & Leather Review*, 2(2), 90–103.
- Mahmood, A. (2024). Integrating Amos Rapoport's 'systems of settings and activities' and Anthony Giddens's 'structuration theory.' *Theorizing Built Form and Culture*, 76–85.
- Ramadhani, A. N., Faqih, M., & Hayati, A. (2017). *Behaviour setting and spatial usage*

مقاله پژوهشی

تبیین تأثیر مفاهیم استقرار فضایی مبتنی بر نظریه راپاپورت بر مصادیق پوشش بانوان در عهد ناصری (مطالعه موردی: خانه‌ی توتونچی در بافت قدیم شیراز)

غزال امیدوار: گروه معماری، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران

محمدعلی رحیمی^۱: گروه معماری، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران

عباس عاشوری نژاد: گروه تاریخ، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران

علی بامداد: گروه معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۱۶ صص ۳۴-۱۶ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۰۳

چکیده

فرهنگ به عنوان شاکله جوامع انسانی، دربرگیرنده طیف گسترده‌ای از شاخصه‌های رفتاری جامعه است. هنر، معماری، و مسائل اقتصادی و اجتماعی (به عنوان مصادیق فرهنگی) نیز از این قاعده مستثنا نیستند. خانه به مثابه یکی از مؤلفه‌های اساسی زندگی اجتماعی، نقش مهمی در فرهنگ انسانی دارد. این پدیده منطبق با کلیت نظام اجتماعی و رفتاری حاکم بر فرهنگ، در هر قوم یا ملتی شکل می‌گیرد. یکی از مقوله‌های مهم در بررسی خانه از منظر رفتار انسان، استقرار فضایی موجود در آن است. استقرار فضایی، شرایطی را تعریف می‌کند که در آن رفتار منظم و قابل پیش‌بینی است. در این پژوهش، مصادیق پوشش بانوان متأثر از مفاهیم استقرار فضایی با تطبیق بر معماری فضاها در نمونه هدفمند (خانه توتونچی در شیراز) دنبال شده است. پرسش اصلی این پژوهش به اثر استقرار فضایی فضاها در خانه بر پوشش بانوان می‌پردازد. فرضیه این است که رابطه معناداری در این خصوص وجود دارد. هدف کلی پژوهش، تبیین تأثیر مفاهیم استقرار فضایی بر پوشش بانوان در دوران ناصرالدین‌شاه در خانه توتونچی شهر شیراز است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد مفاهیم و مصادیق استقرار فضایی (اعم از فضا، زمان، ارتباط، معنی، عناصر نیمه ثابت و عناصر غیر ثابت) و عوامل مستقل فرعی همچون هویت، قومیت، نژاد و مذهب بر پوشش بانوان تأثیر گذار بوده و رابطه مثبت و معناداری دارد.

واژه‌های کلیدی: خانه، پوشش بانوان، استقرار فضایی، دوران قاجار عهد ناصری، شیراز

استناد: امیدوار، غزال؛ رحیمی، محمدعلی؛ عاشوری نژاد، عباس و بامداد، علی (۱۴۰۴)، تبیین تأثیر مفاهیم استقرار فضایی مبتنی بر نظریه راپاپورت بر مصادیق پوشش بانوان در عهد ناصری (مطالعه موردی: خانه‌ی توتونچی در بافت قدیم شیراز). فصلنامه معماری و محیط پایدار، ۳(۹)، ۱۶-۳۴.

^۱ نویسنده مسئول: محمدعلی رحیمی، پست الکترونیکی: MA.Rahimi@iau.ac.ir

این مقاله مستخرج از رساله دکترای نویسنده اول می باشد که با عنوان واکاوی پیوند شیوه زندگی و الگوهای شکلی و فضایی خانه در مفهوم سکونت، رهیافتی به مسکن امروز (مورد پژوهی: خانه‌های تاریخی دوره قاجار شهر شیراز) به راهنمایی نویسنده دوم و سوم و مشاوره نویسنده چهارم در دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر در حال انجام است.

مقدمه

می‌دهد. از آنجایی که ریشه تمام رفتارهای حاکم بر جامعه فرهنگ است، می‌توان گفت تظاهرات مختلف فرهنگی بر یکدیگر تاثیرگذار هستند. فرهنگ شامل پدیده‌های مادی، پدیده‌های غیرمادی یا معنوی است. این مفهوم نه تنها در باورها، ارزش‌ها، هنجارها، آداب رسوم مردم نمود دارد، بلکه در بعد فیزیکی جامعه نیز نمایان است. در فرهنگ سنتی ایران، محرمیت یکی از بنیان‌های اصلی است که به وضوح در پوشش بانوان جامعه تجلی یافته است. معماری سنتی ایران نیز، به عنوان یکی از مصادیق فرهنگی، پیرو همین اصل است. این مفهوم در مقیاس کلان (شهرسازی) و مقیاس خرد (طراحی داخلی) مشهود است.

در خانه‌های تاریخی، هر فضا برای عملکردی معین طراحی شده بوده که ویژگی‌هایی همچون انعطاف‌پذیری، تطبیق‌پذیری و تنوع‌پذیری را در بر می‌گرفت. مطالعه ویژگی‌های فرهنگی در خانه‌های سنتی و سیستم‌های فعالیت مرتبط با آن، به درک بهتر ارتباط فرهنگ و محیط ساخته شده کمک می‌کند. نظریات مطرح شده توسط پژوهشگرانی مانند راپاپورت^۱ و آلتمن^۲ درباره ارتباط میان محیط و رفتار، نقش مهمی در این زمینه داشته‌اند. حائری مازندرانی (۱۳۹۴) نیز در کتاب خود به بررسی تأثیرات متقابل شیوه زندگی و سازمان فضایی خانه اشاره کرده است.

پوشش، به عنوان نماد فرهنگ و تحولات فکری یک جامعه، با تغییر افکار و عقاید یک جامعه دچار تحول می‌شود. این موضوع میان فضا و انسان ارتباط بی‌کلام ایجاد می‌کند، که معنای بسیاری را در خود نهفته کرده است که به واسطه نمادها و نشانه‌ها به افراد انتقال می‌یابد. این معانی در هر جامعه و به تبع فرهنگ خاص آن، به طور متفاوتی عمل می‌کنند. نزدیک به چند دهه از مطرح‌شدن نظریات مربوط به پوشش می‌گذرد. نظریه‌پردازانی چون اوزدیل^۳ (۲۰۲۱) در مقاله خود به رابطه بین لباس و هویت پرداخته است. کدزومان^۴ (۲۰۱۹) در پژوهش خود رابطه روانشناسی و پوشش را مورد بررسی قرار داده است. همچنین مریم سهرابی (۱۳۹۷) در پایان‌نامه خود با نگاهی عمیق و تکیه بر مشاهدات سیاحان، به این موضوع اشاره کرده است.

دوران حکومت ناصرالدین‌شاه به دلیل طولانی بودن مدت پادشاهی و استقبال او از مظاهر مدرنیسم (به عنوان یک رمزگان فرهنگی مهم)، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این دوران یکی از نقاط عطف تاریخی است که تحولات اساسی در حوزه فرهنگ، پوشش بانوان و تغییر در کالبد خانه‌ها را به همراه داشته است. عوامل متعددی در تغییر افکار و عقاید جامعه آن دوران نقش داشته‌اند و فرهنگ جدید جامعه با ایجاد یک گسستی ناگهانی، از فرهنگ اصیل ایرانی منفک شد. از جمله این عوامل می‌توان به ارتباط با اروپاییان و آشنایی با فرهنگ و سبک زندگی آن‌ها، رشد علمی و فرهنگی به‌ویژه در میان بانوان اشاره کرد. این تغییرات به تدریج در سبک زندگی، کالبد خانه، پوشش بانوان و استقرار فضایی نیز نفوذ کرد. در پژوهش‌های گوناگون و سفرنامه‌های موجود از آن دوران، از تحولات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به‌وفور یاد شده است. از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به کتاب پریسا کدیور (۱۴۰۰) اشاره کرد که بر تاریخ‌سازی علوم اجتماعی و مطالعات فرهنگی و اقتصادی متمرکز است، اشاره نمود. همچنین کتاب فاطمه ذوالفقاری (۱۳۹۸)، مبه بررسی وضعیت اجتماعی و اقتصادی بانوان در جامعه قاجار از پادشاهی آقا محمدخان تا احمدشاه قاجار پرداخته است. مونس سرخه (۱۳۹۶)، نیز در کتاب خود، لباس را به عنوان یکی از پایه‌های اساسی فرهنگی جامعه بررسی کرده است.

ضرورت این پژوهش در پر کردن خلأ دانش در حوزه جامعه‌شناسی و معماری نهفته است. در این میان، تلاش شده است چگونگی تأثیر استقرار فضایی بر پوشش بانوان در خانه توتونچی در دوران ناصری مورد بررسی قرار گیرد. این موضوع در انکشاف مفاهیم گذشته و به‌روزرسانی آن‌ها طراحی خانه‌های امروز نیز مؤثر باشد. سوال اصلی پژوهش تبیین تأثیر مفاهیم استقرار فضایی خانه بر پوشش بانوان می‌پردازد و فرض بر این است که رابطه معناداری بین مفاهیم استقرار فضایی و پوشش بانوان وجود دارد. نتایج این پژوهش در نمونه موردی منتخب بررسی و تحلیل شده است.

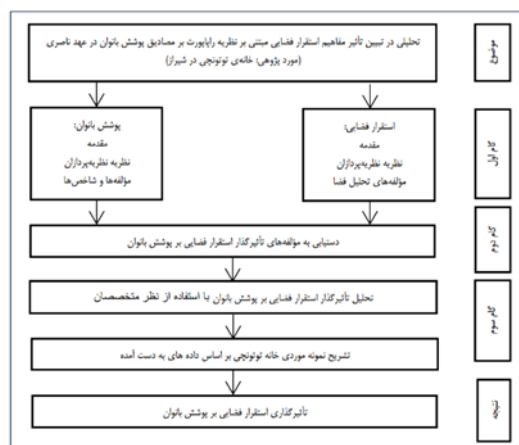
^۱ Rapaport

^۲ Altman

^۳ Mehmet Ada Özdil

^۴ Duje Kodžoman

^۵ ناصرالدین‌شاه (۱۲۴۷ ق - ۱۳۱۳ ق) چهارمین پادشاه از رده قاجار (۱۲۱۰ - ۱۳۴۳ ق - ۱۳۰۴ ش) بود. او را سلطان صاحب قران و پس از کشته شدن «شاه شهید» نیز خوانده‌اند. ناصرالدین‌شاه حدود پنجاه سال پادشاهی کرد. از اقدامات تجددگرایانه وی ساخت دارالفنون و نظام ناصری در تهران، ظل السلطان در اصفهان و یک مدرسه در تبریز، ضرابخانه، اداره پست تلگراف نیز تأسیس شد.

شکل ۱- مراحل انجام تحقیق (منبع: نگارندگان، ۱۴۰۳)

پیشینه و مبانی نظری تحقیق

پیشینه تحقیق با توجه به مفاهیم اصلی مطرح در پژوهش تدوین شده است. در ادامه و در بخش مبانی نظری، این مفاهیم به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته اند. پیشینه پژوهش به صورت دسته بندی موضوعی در جدول ۱ مورد مطالعه قرار گرفته است. این دسته بندی شامل سه محور اصلی است: دسته اول رابطه محیط و رفتار؛ در این دسته، استقرار فضایی به عنوان محیط، و رفتار به عنوان بازتاب پوشش بانوان تحلیل شده است. دسته دوم مفاهیم پوشش بانوان؛ در این بخش، مفاهیم مرتبط با پوشش بانوان مورد بررسی قرار گرفته است. دسته سوم پوشش بانوان در عهد قاجار؛ این دسته به تحلیل ویژگی های پوشش بانوان در دوران قاجار می پردازد.

جدول ۱- پیشینه پژوهش

سال انتشار	نتایج	روشی پژوهش	پژوهشگران	عنوان پژوهش	سال انتشار
(2024)	عوامل فعال، آنها با استفاده از امکانات مکانی، انعطاف پذیری زمانی، و کار بر روی محدودیت ها و محدودیت های اجتماعی، زمانی و مکانی موجود، از طریق شیوه های مدیریتی خاص، قوانین و منابع محیط کار زنده خود را تفسیر و با آنها تعامل دارند.	تحلیلی	Atiya Mahmood	ادغام «سیستم های تنظیمات و فعالیت های» آموس راپاپورت و «نظریه ساختار» آنتونی گیدنز	۱۳۹۱
(2018)	حداقلی شدن کالبد اختلالی در کیفیت سازمان یافتگی محیط زندگی عشایر ایجاد نکرده، بلکه در این محیط ها با جایگزینی مؤلفه های سازنده نظام معنایی و مدیریت زمانی نقش کمرنگ کالبد جبران شده است	توصیف-تحلیل	آیدا نامداری رضا شکوری	ساز و کارهای به کار گرفته شده به منظور سازماندهی محیط در کالبد حداقلی (مبنتی بر نظریه ی سازماندهی محیط راپاپورت؛ نمونه ی موردی: مسکن عشایر قشقایی)	۱۳۸۸
(2017)	بسیاری از مردم از راهرو به عنوان یک اتاق اضافی برای فضای شخصی خود استفاده می کنند، حتی اگر عملکرد راهرو یک فضای عمومی با مالکیت مشترک باشد. ابهام فضای خصوصی-عمومی در این مقاله مد نظر است.	توصیفی و تحلیلی (کیفی)	Nur Ramadhani, Faqih, & Hayati	تنظیم رفتار و تجزیه و تحلیل کاربری فضایی آپارتمان های ارزان قیمت سومبو (مقاله)	۱۳۹۱
(۱۳۸۸)	شیوه زندگی به صورت همگرا در سازمان فضایی خانه عمل می کند. شیوه زندگی عبارت فشرده ای است که تمام رفتارهای آدمی را شامل می شود.	تحلیل و تفسیر (کیفی)	حاتری مازندرانی	خانه، فرهنگ، طبیعت (کتاب)	۱۳۹۱
(۱۳۹۱)	محیط ساخته شده را به ۴ مورد دسته بندی کرده که اصلی ترین آن استقرار فضایی است و همچنین فعالیت ها و رفتارهایی که در استقرار اتفاق می افتد را مورد بررسی قرار داده است.	استدلال منطقی (کیفی)	نویسنده: آموس راپاپورت	فرهنگ، معماری و طراحی (کتاب)	۱۳۹۱

سال انتشار	نتایج	روش پژوهش	پژوهشگران	عنوان پژوهش	
			مترجمان: ماریا برزگر، مجید یوسف نیاپاشا		
(۲۰۲۲)	عوامل اجتماعی-فرهنگی در حریم خصوصی و تفکیک جنسیتی مؤثر است.	تحلیل-نحو فضا(کیفی و کمی)	Asmaa AL-Mohannadi and Raffaello Furlan	لباس بومی زنان در خانه‌های حیات دار قطری (مقاله)	مطالعات کیفی
(2021)	ابعاد بصری هویت را مشخص و بیان می‌کند. تشریح اجزای هویت مانند جنسیت، طبقه، نژاد، ملیت، زبان و دین به شکل جداگانه پرداخته شده است.	تحلیل و تبیین(کیفی و کمی)	Mehmet Ada ÖZDİLİF	تأثیر هویت بر لباس به عنوان یک نشانگر (مقاله)	
(۲۰۱۹)	روانشناسی لباس را در سه دسته مورد مطالعه قرار می‌دهد: الف)معنای رنگ‌ها در لباس. ب) تأثیر اجتماعی-روانی لباس؛ و ج) (عدم) برابری جنسیتی در لباس.	تفسیر (کیفی)	Duje KODŽOMAN	روانشناسی لباس: معنای رنگ‌ها، تصویر بدن و بیان جنسیت در مد (مقاله)	
(۲۰۱۸)	امروزه مد موقعیت‌هایی را در زمینه ی ساختارشکنی هنجارها در تمام زمینه‌های فرم، رنگ و به وجود آورده است که این به معنای از بین رفتن کلیشه‌های جنسیتی است.	توصیفی-تحلیلی(کیفی و کمی)	Nihan Akdemir	ساختارشکنی کلیشه‌های جنسیتی از طریق مد (مقاله)	
(۱۳۹۸)	واژگان چون حجاب، خمار و جلباب، تعبیر قرآن و همچنین بررسی نظرات مفسران شیعه و اهل سنت در ارتباط باحجاب پرداخته شده است. در این پژوهش به بررسی موردی مترادف‌های حجاب پرداخته شده و بعدازآن تفسیر آیات قرآن در این مفهوم.	توصیفی-تحلیلی(کیفی)	داودی لیمونی، سعید و علوی، سیده مرضیه	تفسیر فقهی پوشش بانوان از منظر فریقین (مقاله)	
(۱۴۰۰)	تاریخ‌نگاری روزمره طرح عقاید، باورها و حتی خرافات عامه به‌اندازه سیر اندیشه‌ی روشنفکران و سیاستمداران در تاریخ‌نگاری اندیشه‌ی سیاست حائز اهمیت و بدان پرداخته شده است.	تاریخی تفسیری(کیفی)	کدیور، پریسا	جامعه نگاری عهد قاجار (کتاب)	مطالعات تاریخی
(۱۳۹۸)	به‌طور خلاصه باید گفت از اواخر دوره ناصری به‌طور پراکنده موقعیت بانوان توسط برخی آن‌ها مطرح و موردتوجه واقع شد.	تاریخی تفسیری(کیفی)	ذوالفقاری، فاطمه	بررسی سیر تحول اجتماعی و اقتصادی بانوان در دوره قاجاریه قبل و بعد از انقلاب مشروطه (کتاب)	
(۱۳۹۷)	تغییراتی شاهد و اقتصادی فرهنگی ساختارهای بر بنا پوشاک هستیم. درنهایت بانوان پوشش عرصه در سمت‌وسوی به و خود خارج سنتی شکل از بانوان بدهد. رویه تغییر فرهنگی مدهای	توصیفی-تحلیلی(کیفی)	سهرابی، مریم	دوره در ایران بانوان پوشش قاجار (پایان‌نامه)	
(۱۳۹۶)	لباس گویای تفکرات و بینش افراد می‌باشد و به‌مثابه یک‌زبان ارتباطی بیانگر هویت اجتماعی جغرافیایی وابستگی صنفی سیاسی، مذهبی، اقتصادی و جنسیتی است. فصل اول نگاهی تاریخی به ساختار ظاهری و چگونگی لباس قاجاریان دارد. فصل دوم با نگاهی تحلیلی به دلایل اصلی و عوامل وابسته به تغییرات پوششی در عصر قاجار بر اساس شواهد از منظر نگارنده می‌پردازد.	تاریخی تفسیری(کیفی)	سرخه، مونس	پوشاک ایرانیان در عصر قاجار (کتاب)	

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۳

تعامل پوششی و رفتار در بستر خانه

محیط مصنوع بخشی از فرهنگ به‌شمار می‌رود که تحت تأثیر شیوه‌زندگی افراد قرار می‌گیرد. شیوه‌زندگی بیانگر نحوه رفتار و انتخاب‌هایی است که افراد در زندگی روزمره خود اتخاذ می‌کنند که معمولاً تحت‌تأثیر ارزش‌ها، هنجارها، قوانین و باورهای ذهنی قرار دارند. از آن‌جا که

این شیوه‌ها به‌طور محسوس در زندگی انسان‌ها جلوه‌گر می‌شوند، محیط مصنوع نیز در واقع تجسم کالبدی نوع نگاه انسان به سکونت و نحوه زیست اوست (راپاپورت، ۱۳۹۲: ۸۲).

محققان معتقدند که خانه بیش از آن که ساختاری کالبدی باشد، نهادی است با عملکردی چند بعدی که متأثر از اجتماع، فرهنگ، مذهب، اقتصاد و اوضاع محیطی است. از آنجاکه ساخت خود خانه امری فرهنگی است، شکل و سازمان آن نیز متأثر از فرهنگی است که خانه محصول آن است (راپاپورت، ۱۹۶۹). درواقع، مهم‌ترین الگوی معماری هر جامعه، مسکن (خانه) است.

تنوع فعالیت و رفتار در محیط‌های ساخته شده و استقرارهای فضایی که در این محیط‌ها شکل می‌گیرند، می‌تواند فعالیت‌های متفاوتی را ایجاد کند. به عبارت دیگر، بر اساس حضور انسان و نوع فعالیت‌های او در فضا، استقرارهای متفاوتی را به وجود می‌آورد. بنابراین، محیط و رفتار در تعامل با یکدیگر هستند. با تغییر استقرارها، قوانین نیز دچار تغییر می‌شوند. زمانی که استقرار فضایی تعریف می‌شود، فعالیت فضا نیز تعریف می‌شود. به‌طور مثال در فضاهای اصلی خانه که اجتماع‌پذیر هستند و تعامل اجتماعی در آن‌ها می‌تواند شکل بگیرد (مانند حیاط و اتاق‌ها و ...)، تغییرات در قوانین تأثیر بسزایی بر آن‌ها دارد. حال ممکن است این قوانین موقتی بوده و متناسب با نوع استقرار در خانه شکل بگیرند. استقرار فضایی مختلف نیازمند تغییر در رفتار افراد است. از مهم‌ترین مصادیق عینی رفتارهای انسانی (به‌خصوص در جوامع سنتی) نوع پوشش آن‌هاست.

پوشش افراد در هر جامعه، وابسته به فرهنگ جامعه ای است که در چارچوب ارزش‌ها و ساختارهای اجتماعی آن جامعه معنا پیدا می‌کند. اگرچه جوامع ممکن است در شرایط جغرافیایی مشابه قرار داشته باشند، نوع پوشش آن‌ها می‌تواند بسیار متفاوت باشد. انتخاب لباس به‌طور مستقیم تحت تأثیر فرهنگ، سنت‌ها و جایگاه اجتماعی افراد است و خارج از نظام فرهنگی رایج، معنا و مفهوم خود را از دست می‌دهد. فرهنگ ایرانی نیز از دیرباز تنوع قابل‌توجهی در پوشاک اقوام، طبقات و گروه‌های مختلف اجتماعی داشته است. این تنوع در طول زمان و در بستر تحولات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، پوشش را به عنصری نمادین و حامل معناهای فرهنگی و هویتی تبدیل کرده است. (پور بهمن، ۱۳۸۶: ۱۰، باغانی، ۱۳۹۹: ۳۶). مصادیق مفهوم پوشش را می‌توان در دودسته کلی بررسی کرد: فیزیکی - غیر فیزیکی. این دو بعد تأثیر مستقیم بر انتخاب پوشش، به‌خصوص پوشش بانوان دارند. بعد فیزیکی پوشش: ظاهری است که به‌عنوان پوشاننده تن انتخاب می‌شود. این بعد بر اساس فهم جامعه و سلیقه فرد در ابعاد مختلف مانند فیزیولوژی و آناتومی بدن قرار گرفته و اولین چیزی است که درک می‌شود. بعد غیر فیزیکی پوشش: این بعد، کامل‌کننده و بیان‌گر تمامی معنا، هویت، طبقه اجتماعی و... است که خود را به منصفه ظهور درمی‌آورد.

مفاهیم استقرار فضایی در نظریه راپاپورت: سکونتگاه‌های سنتی اغلب به عنوان مکان‌هایی واجد ارزش‌های فرهنگی و منحصر به یک جامعه خاص مورد بررسی قرار می‌گیرند. نظریه‌پردازانی در ارتباط با الگوهای محیط مصنوع و الگوی رفتاری سخن به میان آورده‌اند. در این میان، نظریه راپاپورت در خصوص مفهوم‌سازی از محیط، بسیار مهم و شاخص است. وی مفهوم استقرار فضایی را متشکل از سه عنصر اصلی می‌داند: فضا با عناصر تشکیل‌دهنده آن، انتظام فضایی و الگو یا مدلی از ترکیب آن‌ها (Zubaidi, 2019). راپاپورت محیط را به مثابه چهار مفهوم تعریف می‌کند: محیط به مثابه سازمان‌دهی فضا، زمان، معنی و ارتباط، محیط به مثابه سیستمی از استقرارها، محیط به مثابه چشم‌انداز فرهنگی، محیط به مثابه عناصر ثابت نیمه ثابت و غیرثابت. یکی از مهم‌ترین این مفاهیم، مفهوم سیستم استقرار فضایی است که دیگر مفاهیم مکمل و توسعه‌دهنده آن هستند. این چهار مفهوم در ادامه به‌طور خلاصه تبیین شده‌اند:

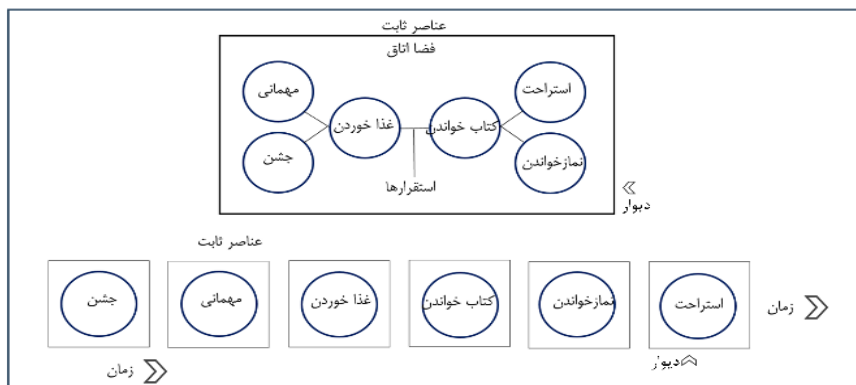
محیط به مثابه سازماندهی فضا، زمان، معنی و ارتباط: در این نوع از تعریف، فضا از تمام موارد مهم‌تر تلقی می‌شود، به گونه‌ای که سایر عوامل در درجات بعدی اهمیت قرار می‌گیرد، که تمام محیط‌های ساخته‌شده را تعریف می‌کند. زمان، تمامی فعالیت‌ها بر اساس آن شکل می‌گیرد. به‌عنوان مثال روز، شب، ایام هفته، یا تعطیلات بر نحوه استفاده از فضا تأثیر مستقیم دارند. به همین دلیل، تصاویر یک خانه در زمان‌های مختلف می‌توانند متفاوت باشند، زیرا افراد در زمان‌های گوناگون فعالیت‌های مختلفی انجام می‌دهند. معنی معمولاً فراموش می‌شود یا به‌عنوان عنصری اضافی در نظر گرفته می‌شود. با این حال، معنی محیط نقش مهمی در تعریف رابطه میان اشیاء، انسان‌ها و تعاملات اجتماعی دارد. ارتباط محیط را به‌عنوان مجموعه‌ای از روابط میان اشیاء، انسان‌ها و فضاها تعریف می‌کند (راپاپورت، ۱۳۹۱).

چشم‌انداز فرهنگی: این مفهوم از جغرافیای فرهنگی الهام گرفته است و تحت تأثیر ویژگی‌های آن شکل می‌گیرد. طبق این تعریف، چشم‌انداز فرهنگی نتیجه تصمیماتی است که طی نسل‌ها توسط افراد یک جامعه اتخاذ شده و یک کل قابل‌تشخیص را ایجاد کرده‌اند. این تصمیمات بر پایه انگاره‌های ذهنی، ایده آل‌ها و ذهنیت‌هایی مشترک شکل گرفته‌اند. این تصمیمات برای ایجاد محیط‌هایی ایده‌آل جهت‌گیری شده‌اند که برای افراد آن گروه فرهنگی قابل‌فهم باشند. راپاپورت معتقد است که این تصمیمات بر اساس الگوهای ذهنی واحدی منبعث می‌شوند که زندگی در محیط را برای مردم قابل درک و ایده‌آل می‌کنند (راپاپورت، ۱۳۹۱).

عناصر ثابت، نیمه ثابت و غیرثابت: این عناصر مفهوم‌سازی قابل لمس محیط را تشکیل می‌دهند. عناصر ثابت شامل تأسیسات زیربنایی مانند دیوارها، کف‌ها، ستون‌ها و ... هستند. عناصر نیمه ثابت، مبلمان و تزئینات داخلی یا خارجی هستند. عناصر غیرثابت شامل رفتارها، لباس‌ها،

مدل موها، حیوانات و وسایل نقلیه می‌شوند و همچنین این عناصر ارتباطات اجتماعی، ارزش‌ها و سلیقه‌ها را نمایان می‌سازند و به محیط‌ها و ساختمان‌ها ارزش افزوده می‌دهند. قابل ذکر است که این عناصر، استقرارها و رفتارهای ایجادشده در فضا را هدایت می‌کنند، به بیان دیگر عناصر نیمه ثابت با ویژگی‌های خود در محیط با عناصر غیرثابت، رفتار و فعالیت‌ها را تعریف می‌کنند. (راپاپورت، ۱۳۹۱).

سیستم استقرارها: یک استقرار از محیطی تشکیل می‌شود که شرایطی را تعریف می‌کند که در آن رفتار در حال گذر به عبارت دیگر منظم و قابل پیش‌بینی اتفاق می‌افتد. محدوده‌های آن محیط، این که چگونه ساخته می‌شوند، توسط چه کسی تأثیر می‌پذیرد و مانند آن، همراه با فرهنگ تغییر می‌کند. بنابراین، استقرار فضایی به لحاظ فرهنگی امری متغیر است. با استفاده از چیزی که قیاس نمایشی نامیده می‌شود، شخص می‌تواند یک استقرار را به مثابه صحنه‌ای تصور کند که مردم آن نقش‌های متنوعی بازی می‌کنند. محیط و رفتار در آن، توسط قوانینی مانند آنچه مناسب یا قابل انتظار برای استقرار است، به هم مرتبط می‌شوند. به بیان حائری، نوع استقرار فضا، تعیین‌کننده چگونگی حضور انسان در آن است و تأثیر کیفی دارد. فضاهای تعریف‌شده چگونگی رابطه آدمی با سازمان فضایی را مشخص می‌کند. انسان در این فضاها احساس مشخصی دارد و با اطمینان در آن حرکت و فعالیت می‌کند و موضع خود را ارائه می‌دهد (حائری مازندرانی، ۱۳۸۸). به بیان پیرنیا (پیرنیا، ۱۳۷۱). فضا در مفهوم موجود خویش به تنهایی هیچ ویژگی خاصی را مطرح نمی‌کند، ولی به محض آن که یک گروه انسانی فعالیتی را در مکانی مطرح کند، معنای نمادین فضا پدیدار می‌شود. از این پس فضا بستری برای بیان فعالیت و رفتارهای انسانی می‌گردد؛ محلی برای تخیل و واقعیت (حبیبی، ۱۳۸۲)، مهم است تأکید گردد که استقرار همان فضا نیست. یک فضا ممکن است شامل استقرارهای متنوعی باشد و یا به عبارتی، یک فضا ممکن است استقرارهای مختلف در یک زمان را در برگیرد همان گونه که در شکل ۲ به تصویر درآمده است. این امر از طریق تغییرات موقتی در قوانین، برنامه و زمان‌بندی، به‌طور مثال در خانه‌های سنتی فضاهای خانه از انتظام چندین اتاق گرد یک حیاط به وجود می‌آمد. استقرارها و قوانین آن‌ها، معمولاً توسط نشانه‌هایی که عناصر فیزیکی استقرار هستند ابراز می‌شوند؛ بنابراین، شرایط و نیز رفتار مناسب را به افراد یادآوری و ایجاد عمل متقابل مؤثر بین ساکنان را امکان‌پذیر می‌کنند. شخص می‌تواند به علائم به مثابه یک چارچوب توجه کند که در نتیجه، یک متن را استخراج می‌کند. درواقع می‌توان این موضوع را به مثابه یک گزارش از عمل و رفتار مناسب تلقی کرد. این فرایندی است که به موجب آن، افراد همان‌طور که در بین استقرارها حرکت می‌کنند، به طور مداوم رفتارهایشان نیز تغییر می‌کند. برای مثال در خانه زمانی که مراسم وجود دارد و افراد به‌عنوان میزبان یا مهمان در آن استقرار حضور داشتند، رفتار و پوشش آن‌ها نیز تغییر می‌کرد. در این میان قوانین فرهنگی حاکم بر جامعه است که روابط را تعریف می‌کنند و مشخص می‌کنند چه چیز در استقرارها مناسب و مورد انتظار است. محیط و رفتار در آن، توسط قوانینی مانند آنچه مناسب یا قابل انتظار برای استقرار است، به هم مرتبط می‌شوند. رفتار مناسب توسط شرایط تعریف می‌شود. فعالیت‌های متفاوتی که در خانه اتفاق می‌افتد ممکن است در یک سیستم استقرار به‌طور وسیع و پراکنده و یا در نمونه دیگر برعکس آن اتفاق بیافتد.

شکل ۲- مفهوم سازی استقرار فضایی در محیط مصنوع بر اساس نظریه راپاپورت (منبع: نگارندگان، ۱۴۰۴)

سیستم استقرار فضایی و رفتار انسانی

نشانه‌شناسی معماری بر این اصل استوار است که محیط ساخته شده نشان‌دهنده سیستم‌های ارتباطی فرهنگی است که با نشانه‌ها و نمادها در ساختار معماری بیان می‌شود. از آنجا که ماهیت جامعه همراه با رفتار اعضای آن تحقق می‌یابد، این رفتارها در فضا منعکس شده و در نهایت سازمان‌دهی بنا را شکل می‌دهد. در این میان، انسان به عنوان بازیگر اصلی فضا، نقشی کلیدی در ایجاد تغییرات محیطی ایفا می‌کند

(فلاح، حجت، ۲۰۱۸). تشخیص معنای ارائه شده توسط نشانه‌ها و نمادها، رفتار مناسب یا مورد نیاز در هر فضا را مشخص می‌سازد (اکو، ۱۹۸۰؛ فلچر، ۱۹۸۱). علاوه بر این، رابطه بین رفتار انسان و محیط، از متغیر زمان جدایی‌ناپذیر است. الگوی فعالیت انسان در یک فضا می‌تواند بر اساس بازه زمانی تغییر کند و به مکان و ویژگی‌های کاربر وابسته باشد (لنگ و مارشال، ۲۰۱۶). تنظیم رفتار رابطه تعیین‌کننده‌ای بین محیط و الگوی رفتاری را شرح می‌دهد؛ این دو نمی‌توانند از یکدیگر جدا شوند و با یکدیگر در تعامل هستند. به بیان دیگر، رفتار انسانی به‌عنوان یک فعالیت، با محیطی که در آن رخ می‌دهد در ارتباط است (بارکر، ۱۹۶۸؛ درلانگ، ۲۰۱۰). هم‌شکلی بین الگوهای فعالیت و محیط وجود دارد. به گفته نقره‌کار، گونه فضای معماری در رابطه با مجموعه فعالیت‌ها و کارکردهایی تعریف می‌شود که با یکدیگر مرتبط هستند و نه صرفاً یک فعالیت خاص. کمیت فضا به مجموعه عملکردها وابسته است، در حالی که کیفیت فضا به اراده و نیت انسان مصرف‌کننده و تلقی او از خود و جهان هستی وابسته است. بنابراین، رفتارها در مکان‌های متناسب با خود انجام می‌گیرند و برای هر نوع رفتاری، فضایی خاص در نظر گرفته می‌شود. مکان‌ها می‌توانند رفتارها را جهت‌دهی کرده و نوع و چگونگی آن را مشخص کنند. محیط و رفتار آن‌چنان درهم‌تنیده شده‌اند که به‌سختی می‌توان آن‌ها را از هم تفکیک کرد. رفتار را نمی‌توان مستقل از رابطه درونی آن با محیط درک کرد؛ بلکه باید آن را در بستری محیطی تعریف نمود (آلتن، ۱۳۸۲: ۳۸).

مفاهیم، معانی و مصادیق پوشش در جوامع انسانی

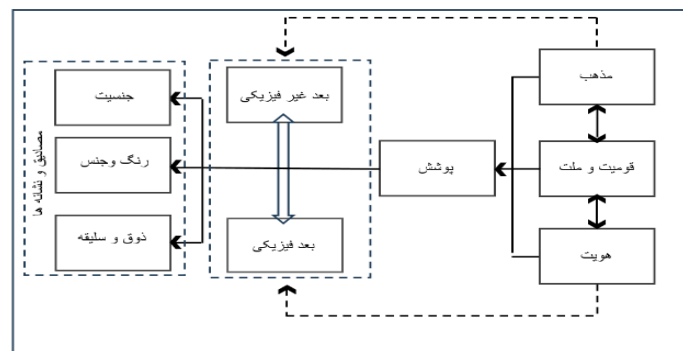
پوشش معادل واژه «ستر» در زبان عربی است که در قرآن، روایات و متون فقهی نیز به‌کار رفته است. ستر به معنای پوشش و آن چیزی است که با آن، چیز دیگری پوشانده می‌شود (میر خندان، ۱۳۹۳: ۱۷). پوشش یکی از ضروریات اولیه انسان و از فراگیرترین و شاخص‌ترین ویژگی‌های جوامع بشری است. این ویژگی به‌عنوان نشانه‌ای برای شناسایی افراد، زبانی برای بیان اعتقادات و سنن فرهنگی، و نمودی از ارزش‌های ملی و مذهبی عمل می‌کند. به‌علاوه، پوشش نشانه‌ای است که جنسیت، موقعیت طبقاتی و منزلت اجتماعی افراد را بازنمایی می‌کند. به گفته رولان بارت پوشش به‌مثابه زبانی رمزی عمل می‌کند و برخی از اولویت‌های خودآگاه و ناخودآگاه انسان را آشکار می‌سازد. این زبان اطلاعاتی درباره هویت جغرافیایی طبیعی و نوع معیشت مردم ارائه می‌دهد (بارت، ۱۳۷۵). بیان بنت، بیان می‌کند که پوشش، تجسمی از مجموعه ارزش‌های نمادین است که درون و میان گروه‌های اجتماعی مختلف به صورت جمعی فهمیده می‌شود. همچنین، به گفته استوری و چایلدز: شیوه لباس پوشیدن افراد می‌تواند در تثبیت یا براندازی وجوه گوناگون هویت، از قبیل جنسیت، نژاد، طبقه اجتماعی و سن نقش ایفا کند (Akdemir, 2018). پوشش اولین چیزی است که فرد را معرفی می‌کند، انسان‌ها با پوشش خود با یکدیگر صحبت می‌کنند. هر کس با انتخاب نوعی پوشش، هویت خود را معرفی کرده و نشان می‌دهد که به چه فرهنگی وابسته است و از کدام ارزش‌ها پیروی می‌کند. با تغییر افکار و عقاید در سبک زندگی، فرهنگ و هویت، تغییراتی در پوشش افراد جامعه نیز رخ می‌دهد. پوشش اهدافی را دنبال می‌کند. ایمنی در برابر عوامل بیرونی با ایجاد یک مانع بین پوست و محیط؛ در برابر شرایط سرد یا گرم عایق و می‌تواند یک مانع بهداشتی ایجاد کند. پوشیدن یک هنجار اجتماعی است. به‌عنوان یک شکل از زینت و بیان سلیقه یا سبک شخصی است. پوشش صرفاً ابزاری برای نمایش ظاهر انسان به دیگران نیست. بلکه لباس می‌تواند بر روان، رفتار و احساسات فرد نیز تأثیر بگذارد. علاوه بر نقش اجتماعی، پوشش بر تصور فرد از خود نیز اثر می‌گذارد و می‌تواند اعتمادبه‌نفس یا ادراک او از جایگاهش در جامعه را تغییر دهد.

ویژگی‌های پوشش، از جمله شکل، فرم، پارچه و غیره، می‌توانند در انواع خاصی با یکدیگر هماهنگ شوند. درحالی‌که معانی و هویت‌ها، از یک‌سو، یا اینکه لباس ممکن است چیزی باشد که ما برای پوشیدن انتخاب می‌کنیم، یعنی عمل لباس پوشیدن (Burt, 2005). بنابراین، همان‌گونه که اشاره شد، تأثیرات پوشش را می‌توان به دودسته فیزیکی و غیر فیزیکی تقسیم کرد. بعد فیزیکی پوشش متأثر از ابعاد غیر فیزیکی آن است، به این معنا که هر پوششی بر اساس معنا و هویت برای افراد شکل می‌گیرد. میان شخص و منزلت انسانی، اجتماعی و قومی او با لباسی که می‌پوشد، که بر اساس ذوق و سلیقه فرد نوع آن از جمله جنس، شکل و رنگ آن پیوسته ارتباط نزدیک برقرار بوده است. از این‌رو، حسین نصر در یکی از سخنرانی‌هایش می‌گوید: «لباس پس از بدن، نزدیک‌ترین چیزها به نفس ماست و هویت ما اغلب وابستگی نزدیکی به لباسمان دارد. لباس ما، بیشتر از هر امر دیگری، مستقیماً نشان‌دهنده‌ی فهم و درک ما از معنای انسانیت است» (کالکر ۱۳۸۲: ۵۹). بنابراین، با توجه به اهمیت پوشش، این مقوله به ترتیب از منظر ریشه‌های وجودی و سپس مصادیق عینی تبیین شده که به شرح زیر در شکل ۳ آورده شده است:

مذهب (ریشه وجودی): پوشش به‌عنوان یکی از نمادهای مذهبی مورد تأکید است، وابستگی مذهبی افراد ممکن است منعکس‌کننده اعتقادات آن‌ها باشد که به بهبود زندگی معنوی و روحانی‌شان کمک می‌کند (Ada ÖZDİL, 2021: 126). نژاد و قومیت (ریشه وجودی): نژاد به‌عنوان امری که هویت در آن بروز می‌یابد، مشخص می‌گردد. گروه‌های نژادی مختلف، شیوه‌ها و سنت‌های لباس پوشیدن متفاوتی دارند که

ویژگی‌های بیولوژیکی را بیشتر مورد تأکید قرار می‌دهند. علاوه بر اثرات ویژگی‌های مبتنی بر ساختار ژنتیکی، مانند رنگ پوست و اندازه‌های فیزیکی، پوشش انعکاس تمایز در نژاد است (Ada ÖZDİL, 2021: 124).

هویت و نشانه‌ها (جنسیت، رنگ و سلیقه): بر مبنای دیدگاه بوردیو، یکی از کارکردهای پوشش، تمایز بخشی است. به عقیده‌ی وی، سبک استفاده از کالاهای، روش‌های لباس پوشیدن، آرایش کردن و... یکی از نشانه‌های اصلی هویت و نیز سلاح‌هایی ایده‌آل در استراتژی تمایز است (سیدمن، ۱۹۹: ۱۳۸۶). پوشش حامل عناصر هویتی از جمله معنا، جنسیت، طبقه اجتماعی، ذوق و سلیقه و جهت‌گیری فرهنگی است و به‌عنوان یکی از شاخص‌های اصلی موقعیت اجتماعی در نظر گرفته می‌شود. بنابراین، پوشش که به‌طور مؤثر مرزهای نمادین را محافظت کرده یا از بین می‌برد، از جایی شروع می‌شود که فرد چگونه می‌خواهد هویت خود را منعکس کند. می‌توان چنین برداشت نمود که موقعیت‌ها در ساختارهای اجتماعی در دوره‌های مختلف چگونه درک می‌شوند و طبقات تعیین می‌شوند (Ada ÖZDİL, 2021: 120). پوشش بانوان و مردان از نظر فرهنگی توسط جامعه تعریف شده است. رنگ، سبک، بافت و زیبایی‌شناسی بیانگر موقعیتی با توجه به جنسیت، قومیت، نژاد، طبقه، ملیت، مذهب، جنسیت و سن است. مردم از رنگ برای بیان هویت اجتماعی، سلسله‌مراتب، احساسات، تمایلات سیاسی، هویت شخصی، خودانگاره و ذائقه زیبایی‌شناختی خود استفاده می‌کنند. رنگ پوشش بیانگر ارزش‌ها، نگرش‌ها، شخصیت‌ها و تمایلات به انطباق یا فردیت است (KODŽOMAN, 2019). همان‌طور که انواع غذاها در جوامع بشری متفاوت است و نشان‌دهنده ذوق و سلیقه و فرهنگ مختلف جوامع است، لباس نیز همین وضعیت را دارد. تمایز در ذوق، سلیقه، علاقه، و در معنای کلی هنر پوشیدن، خود مسئله‌ای بسیار مهم و اساسی است. ذائقه و سلیقه افراد در حقیقت بخشی از فرهنگ جوامع را تشکیل می‌دهد و در لباس است که این سلیقه‌ها نمود پیدا می‌کند (کاکاوند، ۱۳۹۴).

شکل ۳- مفاهیم، معانی و مصادیق پوشش انسان (منبع: نگارندگان، ۱۴۰۴)

مواد و روش تحقیق

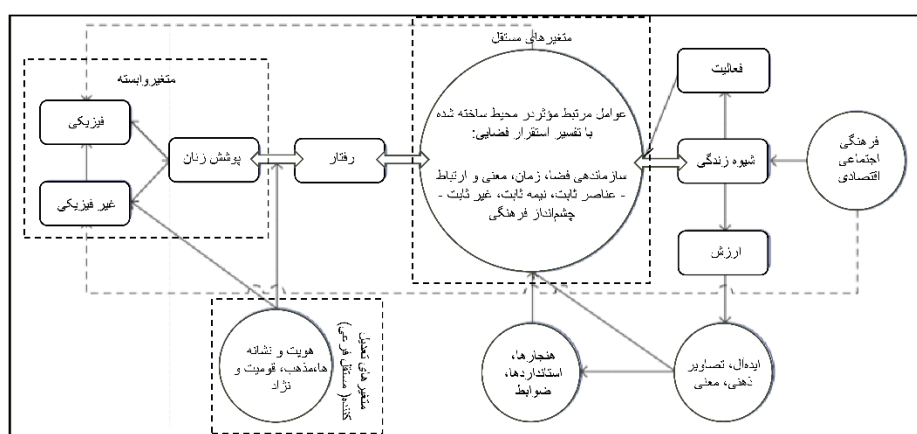
در این پژوهش از رویکردی ترکیبی، شامل روش‌های کیفی و کمی، استفاده شده و روند انجام کار در سه مرحله اصلی دنبال شده که در زیر به تمامی روندها پرداخت شده است: در مرحله نخست، اطلاعات اولیه از طریق منابع کتابخانه‌ای گردآوری شده که شامل کتاب‌ها، مقالات علمی، اسناد تاریخی و تحلیل و تفسیر دقیق آن‌هاست که در این بخش، تمرکز بر بررسی مفاهیم «استقرار فضایی» و «پوشش بانوان» با رجوع به منابع معتبر و به‌روز داخلی و خارجی بوده است تا تحقیقات معتبر پایه‌ای نظری و علمی برای ادامه تحقیق فراهم شود. در گام دوم، مؤلفه‌های تأثیرگذار بر استقرار فضایی و ارتباط آن با نوع پوشش بانوان شناسایی، تفسیر و تبیین شده‌اند؛ این بخش عبارتی پل ارتباطی میان مبانی نظری و داده‌های تجربی پژوهش محسوب می‌شود. در مرحله سوم، با رویکردی میدانی، تحلیل عوامل مؤثر و تعیین‌کننده بر استقرار فضایی و نوع پوشش بانوان در دوران ناصری صورت گرفته است. برای این منظور از روش پیمایشی استفاده شده و پرسشنامه‌ای محقق ساخته طراحی گردیده که روایی و پایایی این پرسشنامه نیز به‌طور علمی بررسی و تأیید شده است. در نهایت، با بهره‌گیری از روش کیفی، یک نمونه موردی با عنوان خانه توتونچی انتخاب و تحلیل گردید. خانه توتونچی واقع در شیراز مربوط به دوره ناصری است که رفتار فضایی و نحوه پوشش بانوان در آن مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین استفاده و انتخاب نوع پوشش در مناسبت‌ها و مراسم‌های مختلف متناسب با فضاهای تبیین شده آن خانه است و در قالب شکل ۱ به نمایش درآمده است. پرسشنامه‌ها به دلیل ماهیت تخصصی پژوهش، توسط ۵۱ نفر از متخصصان این حوزه تکمیل و تحلیل شده‌اند. روش انتخاب مشارکت‌کنندگان با روش گلوله‌برفی صورت گرفت؛ بدین معنا که از شرکت‌کنندگان اولیه خواسته شده افراد دیگری را که شرایط ورود به مطالعه را دارند معرفی کنند. همچنین، انتخاب نمونه موردی خانه توتونچی نیز به‌صورت هدفمند

و بر اساس نظر کارشناسان و متخصصان این حوزه صورت گرفته است. در نهایت، مدل نظری استخراج شده از تحقیق با یافته‌ها تطبیق داده شده و به صورت دقیق تشریح گردیده است.

بحث و ارائه یافته‌های تحقیق

مدل مفهومی و تبیین و تحلیل مفاهیم

بر اساس آنچه در بالا مرور شد، در مدل مفهومی زیر، چگونگی تأثیر مفاهیم استقرار فضایی بر مفاهیم و مصادیق پوشش بانوان تشریح شده است. در این مدل، بر اساس روند پژوهش، فرض بر این است که مفاهیم استقرار فضایی به عنوان متغیر مستقل، همچون فضا، زمان، معنا، ارتباط، و همچنین عناصر ثابت، نیمه ثابت و غیر ثابت و مفهوم چشم انداز فرهنگی، بر مصادیق پوشش بانوان (متغیر وابسته) اثرگذار است. متغیرهای مستقل فرعی، همچون هویت و نشانه، مذهب و قومیت، به دلیل اهمیت خاص، مورد بررسی قرار گرفته‌اند که در ادامه به تحلیل و تبیین این مفاهیم پرداخته شده است.

شکل ۴- مدل ارتباط استقرار فضایی با پوشش بانوان برگرفته از مفاهیم نظریه راپاپورت (منبع: نگارندگان، ۱۴۰۴)

برای تبیین مفاهیم، پرسشنامه محقق ساخته پژوهش بر اساس مدل مفهومی شکل ۴ تنظیم شده است. تعداد ۵۱ پرسشنامه توزیع شد ۴۳/۱۳ درصد (۲۲ نفر) مرد و ۵۶/۸۶ درصد (۲۹ نفر) زن به آن پاسخ دادند. همچنین، بیشتر افراد پاسخ‌دهنده در محدوده سنی بین ۳۰ تا ۵۰ سال بوده و دارای سابقه خدمت بین ۷-۲۰ سال در تخصص مرتبط بودند.

برای بررسی توزیع متغیرهای پژوهش، از آزمون کولموگروف-اسمیرنف (K-S) استفاده شده. برای تمام متغیرهای پوشش (هویت، قومیت و نژاد، مذهب)، فضا، زمان، معنی، ارتباط، عناصر ثابت، نیمه ثابت و غیر ثابت سطح معناداری بیشتر از ۰/۰۵ بود. بنابراین، توزیع متغیرها نرمال نمی‌باشد. با توجه به نرمال نبودن توزیع داده‌های تحقیق، برای بررسی روابط، از مدل معادلات ساختاری با نرم‌افزار Smart-PLS 3 و SPSS 26 استفاده شد.

همانطور که در جدول ۲ می‌توان دید، مقادیر دو شاخص آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی (بالتر از ۰/۷) مناسب بوده و پایایی مدل اندازه‌گیری برقرار است. همچنین، تمامی بارهای عاملی از مقدار ۰/۵ بزرگ‌تر بوده و مقدار آماره تی به دست آمده از ۱/۹۶ بزرگ‌تر می‌باشد. بنابراین، هیچ کدام از گویه‌ها حذف نگردیدند. به منظور بررسی هم خطی بودن از عامل تورم واریانس VIF استفاده شده و با توجه به جدول ۲، مقادیر VIF نشان می‌دهد که فرض هم خطی بودن در بین داده‌های پژوهش برقرار است. حد قابل قبول شاخص VIF عدد کمتر از ۵ است. با توجه به جدول ۲ مقدار VIF تمامی گویه‌ها کمتر از ۵ می‌باشد. واریانس استخراجی (AVE) پرسشنامه از مقدار ۰/۵ بیشتر بوده بنابراین، روایی همگرای مدل اندازه‌گیری برقرار می‌باشد. شاخص Q^2 استون گایسلر بالای صفر نشان می‌دهند که مقادیر مشاهده شده خوب بازسازی شده‌اند و مدل توانایی پیش‌بینی دارد. در صورتی که Q^2 سه مقدار ۰/۰۲، ۰/۱۵، و ۰/۳۲ را کسب نماید، به ترتیب نشان از قدرت پیش‌بینی ضعیف، متوسط و قوی عامل‌های برون‌زای مربوط به آن دارد. بنابراین، با توجه به جدول ۲ مدل ساختاری از کیفیت بالا برخوردار است. براساس جدول ۲، مقادیر شاخص ضریب تبیین ($R^2 = 0.884$) قوی تلقی می‌شود. جدول ۳ شاخص فورنل و لارکر را برای مدل اندازه‌گیری انعکاسی نشان می‌دهد. با توجه به این که شاخص واریانس هر متغیر پنهان برای شاخص‌های مربوط به خودش بیشتر از سایر شاخص‌ها می‌باشد. بنابراین،

روایی واگرایی مدل اندازه‌گیری انعکاسی در سطح سازه نیز تأیید می‌شود. همچنین، شاخص نیکویی برازش مدل (GOF) به صورت زیر محاسبه گردیده که:

$$\begin{aligned} \overline{AVE} &= 0/635 \\ GOF &= \sqrt{\overline{AVE}} \times \sqrt{R^2} \\ &= \sqrt{0/635} \times \sqrt{0/884} = 0/749 \end{aligned}$$

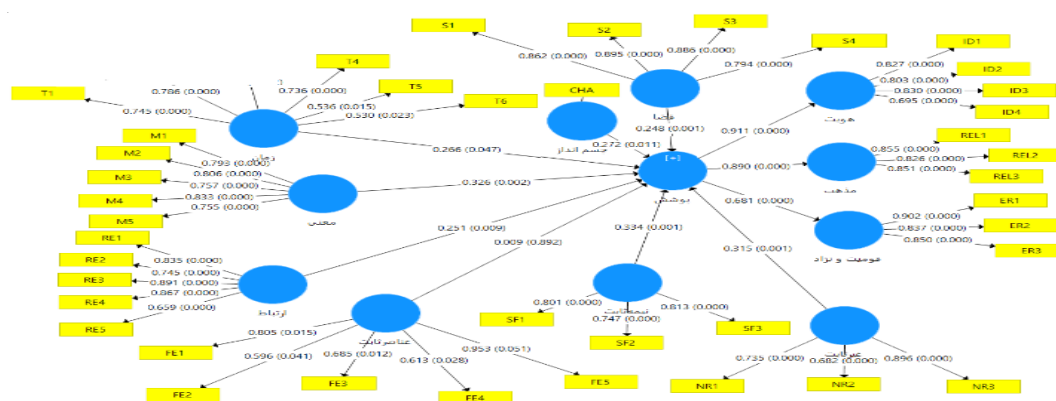
شاخص GOF این مدل 0/749 به دست آمده و نشان از برازش قوی مدل دارد. فاکتورهایی که پوشش بانوان به آن‌ها وابسته است، ضریب معنایی و همبستگی بالایی دارند. با بررسی این موارد و تثبیت شروط پایه و اثر گذار، در جدول ۴ مفاهیم استقرار فضایی و تأثیر آنها بر پوشش بیان شده است. جدول ۴ فرضیات پژوهش و نتایج به دست آمده را نشان می‌دهد. تمامی فرضیات مورد بررسی بجز فرضیه رابطه عناصر ثابت با پوشش تأیید شده است.

جدول ۲- بارهای عاملی، آماره تی، پایایی اشتراکی، آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی، میانگین واریانس استخراج شده (AVE)، شاخص اشتراکی و VIF

مؤلفه	کد	بارهای عاملی	انحراف معیار	آماره تی	ضریب معناداری	آلفای کرونباخ CA	پایایی ترکیبی CR	میانگین واریانس استخراج شده (AVE)	شاخص اشتراک متغیرهای انعکاسی	ضریب تعیین (R^2)	VIF
فضا	S1	0/862	0/051	16/750	0/000	0/883	0/919	0/740	0/538	0/884	2/56
	S2	0/895	0/054	16/537	0/000						2/83
	S3	0/886	0/053	16/596	0/000						2/74
	S3	0/794	0/094	8/405	0/000						2/21
	S4	0/862	0/051	16/750	0/000						2/56
زمان	T1	0/745	0/161	4/631	0/000	0/753	0/822	0/541	0/203		1/92
	T2	0/786	0/097	8/084	0/000						1/42
	T3	0/605	0/196	3/093	0/002						1/37
	T4	0/736	0/170	4/340	0/000						1/71
	T5	0/536	0/211	2/540	0/011						1/52
	T6	0/530	0/231	2/294	0/022						1/42
منبع	M1	0/793	0/070	11/312	0/000	0/850	0/892	0/623	0/419		2/72
	M2	0/806	0/073	11/000	0/000						2/89
	M3	0/757	0/131	5/793	0/000						2/90
	M4	0/833	0/089	9/378	0/000						2/36
	M5	0/755	0/122	6/202	0/000						2/19
ارتباط	RE1	0/835	0/037	22/557	0/000	0/861	0/900	0/647	0/467		2/39
	RE2	0/745	0/077	9/661	0/000						1/64
	RE3	0/891	0/033	26/668	0/000						2/76
	RE4	0/867	0/043	20/145	0/000						1/81
	RE5	0/659	0/117	5/614	0/000						1/52
عناصر	FE1	0/805	0/295	2/724	0/007	0/874	0/856	0/551	0/319		2/43
	FE2	0/596	0/264	2/259	0/024						2/58

مؤلفه	کد	بارهای عاملی	انحراف معیار	آماره تی	ضریب متراداری	آلفای کرونباخ CA	پایایی ترکیبی CR	میانگین واریانس استخراج‌شده (AVE)	شاخص اشتراک متغیرهای انعکاسی	ضریب تعیین (R^2)	VIF
	FE3	0/685	0/262	2/618	0/009						2/57
	FE4	0/613	0/259	2/363	0/019						2/08
	FE5	0/953	0/441	2/161	0/031						1/79
نیمه ثابت	SF1	0/801	0/077	10/432	0/000	0/708	0/830	0/620	0/243		1/66
	SF2	0/747	0/121	6/184	0/000						1/61
	SF3	0/813	0/047	17/201	0/000						1/21
غیر ثابت	NR1	0/735	0/124	5/904	0/000	0/709	0/818	0/603	0/245		1/52
	NR2	0/682	0/155	4/407	0/000						1/45
	NR3	0/896	0/031	28/906	0/000						1/28
چشم انداز	CHA	1	1	1	1	-	-	-	-		1
مذهب	REL1	0/855	0/053	16/231	0/000	0/799	0/881	0/712	0/414		1/78
	REL2	0/826	0/064	12/857	0/000						1/70
	REL3	0/851	0/043	19/952	0/000						1/65
قومیت و نژاد	ER1	0/902	0/056	16/115	0/000	0/829	0/898	0/746	0/467		2/54
	ER2	0/837	0/064	13/083	0/000						1/86
	ER3	0/850	0/054	15/703	0/000						1/84
هویت و نشانه‌ها	ID1	0/827	0/058	14/192	0/000	0/799	0/869	0/625	0/379		2/03
	ID2	0/803	0/079	10/207	0/000						2/03
	ID3	0/830	0/042	19/845	0/000						1/76
	ID4	0/695	0/100	6/920	0/000						1/45
پوشش	مذهب	0/890	0/038	23/205	0/000	0/876	0/900	0/۵79	0/364		-
	قومیت و نژاد	0/681	0/098	6/962	0/000						
	هویت	0/911	0/028	32/410	0/000						

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۴

شکل ۵- تاثیر پارامترهای استقرار فضایی، هویت، مذهب، قومیت و نژاد بر روی پوشش بانوان (منبع: نگارندگان، ۱۴۰۴)

جدول ۳- شاخص فورنل و لارکر

بعد	ارتباط	زمان	عناصر ثابت	غیر ثابت	فضا	قومیت و نژاد	مذهب	معنی	نیمه ثابت	هویت	پوشش	چشم انداز فرهنگی
ارتباط	0/80											
زمان	-0/62	0/74										
عناصر ثابت	-0/21	-0/03	0/74									
غیر ثابت	0/59	-0/50	-0/22	0/78								
فضا	0/45	-0/41	-0/07	0/39	0/86							
قومیت و نژاد	0/55	-0/49	-0/04	0/34	0/30	0/86						
مذهب	0/67	-0/36	-0/37	0/73	0/53	0/41	0/84					
معنی	0/45	-0/32	-0/07	0/31	0/04	0/74	0/40	0/79				
نیمه ثابت	0/73	-0/58	-0/32	0/66	0/45	0/58	0/68	0/31	0/79			
هویت و نشانه ها	0/70	-0/31	-0/24	0/74	0/48	0/42	0/77	0/35	0/69	0/79		
پوشش	0/77	-0/45	-0/27	0/74	0/54	0/68	0/89	0/56	0/78	0/91	0/۷۶۰	
چشم انداز	0/463	0/239	0/347	0/465	0/310	0/335	0/414	0/218	0/578	0/665	0/586	1/000

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۴

جدول ۴- بررسی رد یا تأیید شدن فرضیه‌ها

فرضیه	ضریب مسیر	انحراف معیار	آماره تی	سطح معناداری	نتیجه
متغیر ارتباط با متغیر پوشش رابطه معناداری دارد.	0/251	0/096	2/623	0/009	تأیید
متغیر زمان با متغیر پوشش رابطه معناداری دارد.	0/266	0/131	2/023	۰/۰۴۷	تأیید
متغیر فضا با متغیر پوشش رابطه معناداری دارد.	0/248	0/077	3/235	0/001	تأیید
متغیر معنی با متغیر پوشش رابطه معناداری دارد.	0/326	0/107	3/055	0/002	تأیید
متغیر عناصر ثابت با متغیر پوشش رابطه معناداری ندارد.	0/009	0/070	0/124	۰/۸۹۲	عدم تأیید
متغیر نیمه ثابت با متغیر پوشش رابطه معناداری دارد.	۰/۳۳۴	۰/۱۰۴	3/207	0/001	تأیید
متغیر غیر ثابت با متغیر پوشش رابطه معناداری دارد.	0/315	0/103	3/045	0/002	تأیید
متغیر چشم انداز با متغیر پوشش رابطه معناداری دارد.	۰/۲۷۲	۰/۱۳۸	۱/۹۷۸	۰/۰۱۱	تأیید

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۴

تطبیق مفاهیم مستخرج از تاثیر استقرار فضایی بر پوشش بانوان در خانه اعیان نشین منتخب در عهد ناصری شیراز اهمیت بررسی عهد ناصری در اطوار و مصادیق پوشش بانوان

یکی از نمودهای ظاهری در عرصه‌ی تحولات فرهنگی، در مسئله پوشش هویدا می‌شود. از عوامل فرهنگی که در تغییر تفکرات ایرانیان در عصر قاجار نقش اساسی داشتند، می‌توان به افزایش انگیزه سفر بزرگان کشور، دانشجویان و سپس سایر مردم به کشورهای دیگر، کیفیت حضور کارشناسان و معلمان فرنگی و تأثیرگذاری افکار آنان در ذهن ایرانیان، ایجاد تأسیسات جدید نظیر فراموش‌خانه و مراکز آموزشی در جهت القای تفکرات غربی، ترجمه آثار خارجی، رسانه‌ها (چاپ روزنامه و کتاب و عکاسی)، آموزش (مستقیم و غیرمستقیم) و مذهب اشاره کرد (مونسی سرخه، ۱۳۹۶: ۱۶۹). فرهنگ غربی پس از ورود، به سرعت تفکرات ایرانی- اسلامی را کنار زد و با بروز این نگرش جدید، انگیزه تغییربایی در بسیاری از سبک‌های زندگی ایرانی به‌ویژه در پوشش ظاهر هویدا پدیدار شد. درنهایت، با دور نگه داشتن علمای مذهبی از تفکرات رایج اذهان عمومی، پذیرش فرهنگ غربی آسان‌تر شد، که نمود بارز آن را می‌توان در نوع پوشش مشاهده کرد (مونسی سرخه، ۱۳۹۶: ۱۹۵). از عوامل اقتصادی مؤثر بر تغییر وضعیت پوششی ایرانیان می‌توان به کاهش تولیدات و کاربرد پارچه و لباس بومی، افزایش واردات و منسوجات ارزان و متنوع خارجی، رقابت نابرابر پارچه‌های ماشین‌بافت خارجی با محصولات دست‌بافت داخلی از منظر بهای تمام‌شده و طرح و نقش منسوجات، ورود بی‌رویه منسوجات به ایران با بهای کمتر و کیفیت بالاتر، و تسهیل واردات فزاینده پارچه‌های ماشین‌بافت خارجی و توزیع آن در کشور اشاره کرد (مونسی سرخه، ۱۳۹۶: ۱۶۷). با توجه به طولانی بودن سلطنت ناصرالدین‌شاه و وقوع تغییرات گسترده در این دوره، پوشش دوره ناصری به دو بخش تقسیم شده است:

اطوار و مصادیق پوشش بانوان در عصر اول ناصری

از نگاه سیاحان، لباس بانوان در این عصر دارای تزئینات زیادی بود؛ به طوری که تعجب سیاح انگلیسی را برانگیخت. او در توصیف لباس مادر شاه چنین می نویسد: «لباسی با شکوه با تزئیناتی از جواهرات و طلا، پیراهن گشاد و چندین دامن که دامن رویی پف کرده، شلوار کرب آبی با حاشیه دوزی از مروارید، زیر پیراهن کریشه بدن نما، ژاکت کلیجه مخمل، چارقد از شال کشمیر که مروارید و الماس دوزی شده، بازوبند و گردنبند، بدون کفش و با جوراب ساق بلند کشمیر» (شیل، ۱۳۶۲: ۷۳؛ مونسی سرخه، ۱۳۹۶: ۷۸). به گفته مستوفی، لباس بانوان ایرانی تا قبل از سفرهای ناصرالدین شاه به فرنگ شامل پیراهنی کوتاه و ارخالقی از آن کوتاه تر بود که برای پوشاندن بالاتنه کاربرد داشت. این پیراهن از پارچه چلوار نازک تهیه می شد. در پهلوی راست آن شکافی بود که به کمک دگمه ای بسته می شد و به دور گردن حلقه وار قرار می گرفت. چاک آن با نوار سیاهی حاشیه دوزی شده بود و از روی شانه تا ناف را می پوشاند. در زمستان، کلیجه ای برای حفاظت از سرما به آن اضافه می شد (مستوفی، ۱۳۲۴: ۶۸۹). به نقل از سرنا، سیاح ایتالیایی، همان قدر که پوشیدن لباس های سینه باز در اروپا گاهی به افراط می گرایید، در تهران نیز پوشیدن لباس هایی تا بالای زانو و ساق نما میان خانم ها متداول بود. در اندرونی، لباس بانوان عموماً شلیته کوتاهی بود که به زیر کمر بسته می شد و شبیه لباس هایی بود که رقاصه های اروپایی می پوشیدند. هرچه دامن ها کوتاه تر بود، به همان میزان وضع لباس پوشیدن مقبول تر به شمار می رفت (سرنا، ۱۳۶۳: ۶۰).

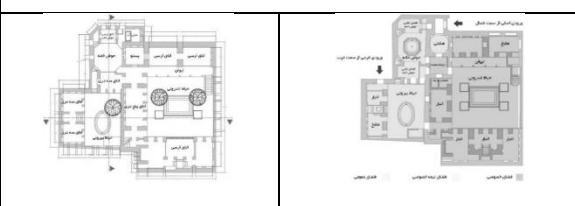
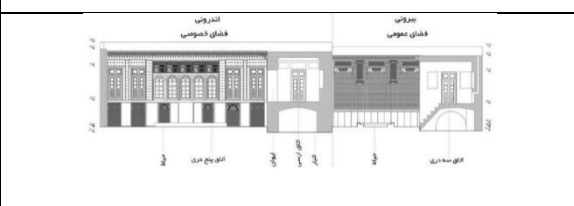
اطوار و مصادیق پوشش بانوان در عصر دوم ناصری

کوتاه شدن دامن و نمایانده شدن پاهای بانوان، نشان از تأثیر مد غربی بر روند تحولات سبک پوشش ایرانی و هم زمان عدول از سنت های جامعه سنتی ایران داشت (جهانی، ۱۳۹۶: ۴۵). مستوفی نیز در خاطرات خود آورده است: «مد لباس خانم ها همیشه از اندرون شاه بیرن آمده ابتدا به شاهزاده خانم ها و زنان اعیان و سپس به سایرین سرایت می کرد. این بود که زن ها نیز شروع به کوتاه کردن زیر جامه های خود نمودند» (مستوفی، ۱۳۸۴: ۵۱۱). به نقل از سرنا، لباس بیرونی بانوان شهری در همه جا یکسان بود و چادر آبی بر سر داشتند (سرنا، ۱۳۶۳: ۵۹). ماساهارو، سفیر ژاپن در دربار ایران، چنین می نویسد: «پارچه پشمین دست بافت برای دوخت عبا، دیبته تافته (پارچه ای از ابریشم کم بها)، اطلس پارچه هایی برای استفاده می شد. چادر زنان، از سر تا پایشان را می پوشاند. این چادرها از پارچه های عبایی ابریشم ارزان قیمت با برق و تالو زیاد و کرب دوشین (پارچه خارجی اعلا مخصوص چادر سیاه)، در دو شکل دوخت کمری (چادر کمردار) و چرخ (چادر آزاد بدون کمر) است (ماساهارو، ۱۳۷۳: ۱۰۳ و ۱۷۶). به طور کلی، بانوان لباس های کوتاهی در خانه می پوشیدند و تمایز بانوان فقیر از متمول، در رنگ و گلدوزی لباس ها بود. همچنین، سادگی لباس های بانوان با تزئینات گران بهای لباس مردان تباین داشت. پارچه ها از ابریشم، مخمل یا زری، مزین به دست دوزی بودند. مطابق سبک لباس بانوان اروپایی، ایرانیان زیر جامه های کوتاه می پوشیدند. بانوان از نوعی کلیجه جلو باز و آستین دار استفاده می کردند که به تناسب فصل سال، جنس پارچه آن تغییر می کرد (سرنا، ۱۳۶۳: موزر، ۱۳۵۶: گیلیان، ۲۰۰۱).

خانه توتونچی در شیراز

بررسی خانه توتونچی امکان درک بهتری از طبقه اجتماعی مورد نظر را فراهم می آورد. موضوع طبقه اجتماعی در خانه به ایجاد تفاوت های عمده ای می انجامد. بنابر بررسی های میدانی مشاهدات بررسی نقشه ها و مطالعات کتابخانه ای آشکار می کند که در بین خانه های اعیان نشین این دوره شباهت هایی همچون حیاط مرکزی درون گرایی تقسیم بندی فضایی و... که در جدول ۶ به آن اشاره شده است. در الگوی خانه ها شباهت بین الگوهای خانه در دوران سنتی یکی از خصیصه های آن دوران می باشد که نشأت گرفته از فرهنگ و شیوه زندگی آن دوران است. در دوران قاجار تمامی فعالیت های جشن و عزاداری در خانه ها شکل می گرفته و خانه نسبت به شرایط پیش رو تغییر ماهیت می داده اند. اتاق ها و حیاط هایی بزرگ با حوض و باغچه امکان برگزاری مراسم مختلف را ایجاد می کردند. در خانه های اعیان نشین به دلیل بزرگی فضای حیاط و وجود اتاق های متعدد و بزرگ تعداد افراد بیش تری گرد هم جمع می شدند.

جدول ۵- پلان و برش خانه توتونچی

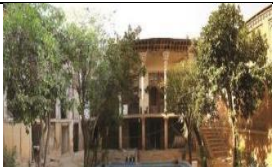
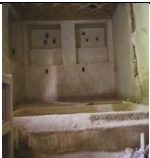
پلان طبقه همکف و اول	برش و نما
	

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۴

تطبیق و تقسیم‌بندی فضا به شکل عمومی، نیمه عمومی و خصوصی براساس شاخصه های بدست آمده مؤثر از استقرار فضایی بر پوشش بانوان را می‌توان در جدول ۷ مشاهده نمود. توجه به این نکته حائز اهمیت است که چشم‌انداز فرهنگی با پیشینه تاریخی، بافت و موقعیت هر شهر گره‌خورده است و بررسی آن را تنها در محدوده خود خانه غیرممکن می‌کند. خانه توتونچی در بافت تاریخی، محله شاهزاده واقع شده، که در یک ساختار شهری بناشده است. این خانه به‌عنوان یک عنصر مهم و منظر فرهنگی در این بافت شهری دارای میراث تاریخی- فرهنگی است که در کنار فعالیت‌های مختلف شهری استقرار یافته است. خود شهر به شیوه‌ای سلسله مراتبی ساختاریافته است. علاوه بر این، عناصر شهری از جمله می‌توان به بازار وکیل (شمالی)، کاروانسرا و مدرسه محلی اشاره کرد که همگی نقش پررنگی در زندگی اجتماعی و فرهنگی جامعه داشته‌اند و با خانه توتونچی مرتبط هستند.

جدول ۶- مفاهیم استقرار فضایی خانه توتونچی بر پوشش بانوان (مبتنی بر نظریه راپاپورت)

فاکتورها	فضای عمومی			
فضا	ورودی (شمال و غرب) مرز بیرون و درون، عقب‌نشینی آن فضایی را شاخص و حالت دعوت‌کنندگی به آن می‌دهد. پوشش بانوان در بیرون و درون خانه متفاوت است.	هشتی (شمال) فضای واسط بین ورودی و حیاط، این فضا دید بصری افراد را می‌شکند.	حیاط بیرونی (غرب) حیاط مناسب مهمان و افراد غریبه.	اتاق سه دری، بهارنشین
				
زمان	در تمام طول روز	در تمام طول روز	در مواقع حضور مهمان	در مواقع حضور مهمان
معنی	دارای دو ورودی یکی متصل به حیاط بیرونی و دیگری متصل به هشتی دارای جزئیات و فرورفتگی، از آجر و تزئینات در دو طرف آن استفاده شده است، رنگ استخوانی آجر. کاشی های آبی، سفید، سورمه ای. فضای آن روشن محسوب می‌شود. افراد درون خانه و خارج از خانه با پوشش کامل هستند.	هشتی، فضای میانجی درون و بیرون یک ساختمان است. دارای یک هشتی. از آجر و کاشی کاری در بدنه ها و سقف استفاده شده است. نور به شکل غیر مستقیم و با شکست به آن وارد می‌شود. همچنین باعث محدودیت در دید می‌شود. رنگ استخوانی آجر. کاشی های آبی، سفید، سورمه ای. دارای	در شکل‌دهی خانه‌های درون‌گرای ایرانی، حیاط نقش مهمی داشته است. حیاط های بیرونی مناسب برای مهمانان، قرارهای کاری. دارای دو طرف بنا بدنه های آن آجرکاری و کاشیکاری، با پنجره های چوبی. فضای روشن محسوب می‌شود. رنگ استخوانی آجر. کاشی های آبی، سفید، سورمه ای. زنان دارای پوشش هستند.	بدنه و سقف گچکاری، فضا نیمه تاریک محسوب می‌شود، دارای دسترسی محدود. پوشش در فضا به شکل کامل

فضای عمومی				فاکتورها
		دسترسی فضایی. فضای تاریک محسوب می شود. زنان دارای پوشش هستند...		
ارتباطات	ارتباطات اجتماعی - اقتصادی - عموماً مردان ارتباط با انسان (ارتباطات کاری، همسایگان، خانواده)	ارتباطات اجتماعی - خانوادگی ارتباط با انسان (همسایگان، خانواده)	ارتباطات اجتماعی - اقتصادی ارتباط با انسان (همسایگان، خانواده)، ارتباط با اشیا	
عناصر نیمه ثابت	درختان نارنج و پرتقال - حوض بیضی	تاقچه ها و سکو برای نشستن	پیر نشین، سردر ورودی، در کوب	
عناصر غیر ثابت	رفتار: پذیرایی از مهمان (فضای کار) پوشش: کامل	رفتار: انتظار پوشش: کامل	رفتار، پوشش، آرایش و... پوشش: کامل	
تفسیر و نتایج	فضای بسته، سلسله مراتب دسترسی، دارای حریم کارکرد: متغیر	فضای باز، سلسله مراتب حریم، تنوع پذیری کارکرد: متغیر	نیمه باز، مرز درون و بیرون، سلسله مراتب نور کارکرد: ثابت	
فضای نیمه خصوصی				فاکتورها
فضا	حیاط اندرونی (مرکز) در شکل دهی خانه های درون گرای ایرانی، حیاط نقش مهمی داشته است؛ که در مرکز قرار دارد.	فضای مخزا آب حفظ و نگهداری آب	حوض خانه (شمال و غرب) فضایی که در تابستان ها به تهویه مطبوع کمک شایانی می کند.	
				
زمان	در تمام طول روز	در مواقع استفاده از آب	تابستان ها	
معنی	در زمان حضور مهمان	بین حوضخانه و حیاط بیرونی، دسترسی نامحدود، بدنه و سقف گچ بری، شیشه های رنگی پوشش بانوان کامل	در تابستان فضایی دلنشین با حال و هوای خوب، دسترسی فضایی نامحدود، ارتفاع بلند سقف، بدنه و سقف آجر و کاشیکاری، دارای درک های چوبی، وجود حوض هشت ضلعی در وسط. نور در فضا به شکست وارد می شود. فضای نیمه تاریک محسوب می شود.	
ارتباطات	ارتباط با انسان (مهمانان، همسایگان، خانواده)	ارتباط با انسان (مهمانان، همسایگان، خانواده)	ارتباطات اجتماعی - خانوادگی ارتباط با انسان (مهمانان، همسایگان، خانواده)، ارتباط با اشیا	
عناصر نیمه ثابت	درختان نارنج و پرتقال حوض مستطیل	تاقچه در بدنه	سکو - تخت، حوض هشت ضلعی	

فاکتورها						فضای عمومی								
عناصر غیر ثابت		رفتار: نشستن در ارسی های همجوار، گذاشتن تخت بر روی حوض پوشش: راحت		رفتار: پر کردن آب و استفاده پوشش: راحت		رفتار: ارتباط دهنده بین تمام اتاق ها پوشش: راحت		رفتار: اتاقی برای مهمانان پوشش: کامل						
تفسیر و نتایج		انعطاف پذیری (مورد استفاده برای اهالی خانه) کارکرد: ثابت		فضای بسته، خدماتی کارکرد: ثابت		فضای باز، سلسله مراتب حریم، وحدت دهنده چند بخش، انطباق پذیری، تنوع پذیری، انعطاف پذیری کارکرد: متغیر		فضای بسته، بین دو فضای دیگر کارکرد: متغیر						
فاکتورها		فضای خصوصی												
فضا	اتاق ارسی (شمال) زمستان نشین خانه ۵ دری	ایوان (شمال) سه طرف بسته و از سمت دیگر رو به حیاط		اتاق ارسی (جنوب) تابستان نشین ۵ دری		اتاق پنج دری، بهار نشین، اندرونی		شکم دری (جنوب) شکم دریده اتاقی بود به ریخت چلیپا و بیرون زدگی، ۳ دری		پستو (شمال) اتاقی بی روزن یا پستو بوده که داشته است.		مطبخ (شمال) مطبخ تأمین فضایی برای پخت پز -		
														
زمان	کارکرد در زمستان و تابستان کارکرد متفاوتی دارد.		در تمام طول روز		کارکرد در تابستان و در زمستان کارکرد متفاوتی دارد		کارکرد در فصل بهار و در زمان های دیگر کارکرد متفاوتی دارد.		در تمام طول روز		شب - صبح		در تمام طول روز	
معنی	روبه روی اتاق های تابستانی و دقیقاً روی ضلعی می نشستند که در طول روز، بیشترین آفتاب به آن ها بتابد. آسایش حرارتی را به ارمغان می آورد. سقف چوبی، درک های چوبی و شیشه های رنگی، بدنه گچکاری و رنگ. با نور مستقیم		نور با تابش افقی مهار می شود، دارای دو ستون، آجرکاری و پنجره در بدنه سقف چوبی. فضای نیمه تاریک محسوب می شود.		تابستان نشین معمولاً روی ضلع جنوبی قرار می گرفتند تا در طول روزهای تابستان، کمتر در معرض آفتاب باشند. دسترسی فضایی نامحدود، گچ کاری و رنگ - سقف تزئینات چوبی، شیشه رنگی فضای نیمه روشن محسوب می شود.		روی ضلع غربی قرار گرفته است. فضای نیمه تاریک محسوب می شود. دسترسی فضایی محدود، بدنه و سقف گچکاری و رنگ سقف تزئینات چوبی و شیشه رنگی فضای نیمه شیشه رنگی		نور غیر مستقیم به وسیله فضای واسط، ارتباط محدود گچ کاری و رنگ - سقف تزئینات چوبی، شیشه رنگی فضای نیمه تاریک محسوب می شود.		بدون نور طبیعی، سقف تیر چوبی، بدنه ها گچ و رنگ فضای نیمه تاریک محسوب می شود.		فضای خدمات دهنده کارکرد، کارکرد ثانویه تعامل زنان فضای نیمه تاریک محسوب می شود.	

فضای عمومی						فاکتورها	
						فضای نیمه تاریک محسوب می‌شود.	
ارتباطات انسان (ارتباطات اعضای خانه و خدمه)	ارتباط انسان (ارتباطات اعضای خانه و خدمه)	ارتباط انسان (ارتباطات خانوادگی، اعضای خانه، مهمانان، همسایگان)	ارتباط انسان (ارتباطات خانوادگی، اعضای خانه، مهمانان، همسایگان)	ارتباط انسان (ارتباطات خانوادگی، اعضای خانه، مهمانان، همسایگان)	ارتباط انسان (ارتباطات خانوادگی، اعضای خانه، مهمانان، همسایگان)	ارتباط انسان (ارتباطات خانوادگی، اعضای خانه، مهمانان، همسایگان)	ارتباطات
تور، دودکش، طاقچه	جامه‌دان و دولابی و گنجه، رختخواب	شومینه، طاقچه	شومینه، طاقچه، چپ، میلمان: فرش، پشتی	شومینه، طاقچه، میلمان: فرش، پشتی	جان پناه	شومینه، طاقچه، میلمان: فرش، پشتی، چراغدان	عناصر نیمه ثابت
رفتار: پخت‌وپز پوشش: راحت	رفتار: انبار کردن و نگهدارنده اضافات اتاق پوشش: راحت	رفتار: تمامی فعالیت‌ها (روزمرگی، جشن و عزا) پوشش: راحت و کامل	رفتار: تمامی فعالیت‌ها (روزمرگی، جشن و عزا) پوشش: راحت و کامل	رفتار: تمامی فعالیت‌ها (روزمرگی، جشن و عزا) پوشش: راحت و کامل	رفتار: نشست، خوابیدن، فضای حرکتی پوشش: راحت و کامل	رفتار: تمامی فعالیت‌ها (روزمرگی، جشن و عزا) پوشش: راحت و کامل	عناصر غیر ثابت
فضای بسته دسترسی به نقاط دیگر راحت، دارای حریم کارکرد: ثابت	فضای بسته کارکرد: ثابت	فضای بسته کارکرد: متغیر	فضای بسته، انطباق پذیری، تنوع پذیری، مرتبط است کارکرد: متغیر	فضای بسته، انطباق پذیری، تنوع پذیری، مرتبط است کارکرد: متغیر	فضای نیمه باز، سلسله مراتب نور کارکرد: متغیر	فضای بسته، انطباق پذیری، تنوع پذیری، انعطاف پذیری به اتاق همجوار مرتبط است کارکرد: متغیر	تفسیر و نتایج

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات

لباس از ضروریات زندگی بشر علاوه بر نقش پوشانندگی و حفظ عفت و آراستگی به عنوان یک امر فرهنگی نیز قلمداد می‌شود. در طول زمان و با توسعه فعالیت‌های اجتماعی - فرهنگی و شکل‌گیری عقاید دینی بشر، نقش فرهنگی، کارکرد اجتماعی و نمادین آن، برجسته شد، تا جایی که به زبان ارتباطی برای بیان هویت، قومی اجتماعی جغرافیایی، وابستگی‌های صنفی، سیاسی، مذهبی، شأن و منزلت اجتماعی، اقتصادی و طبقاتی، تفاوت‌های سنی و جنسیتی تبدیل شد و خانواده، نهادهای مذهبی، اقتصادی، آموزشی و حکومتی همگی در معنا سازی به پدیده لباس، مؤثر هستند.

در دوره ناصرالدین‌شاه تغییرات وسیع فرهنگی، در جامعه ایرانی شکل گرفت، این تغییرات بر شکل پوشاک به مثابه یک امر فرهنگی نیز تأثیر چشمگیری داشته است. یکی از دلایل اصلی این تغییرات سفرهای سه‌گانه ناصرالدین‌شاه به اروپا و وارد کردن المان‌های فرهنگی غربی به ایران بود. ناصرالدین‌شاه در جریان یکی از این سفرها، به رقص و لباس مخصوص آن علاقه‌مند شد، این لباس را با خود به حرم‌سرای سلطنتی ایران آورد و این خود نقطه عطفی در تغییر پوشش بانوان سلطنتی ایران بود. این تغییر پوشش ابتدا فقط در دربار و توسط بانوان سلطنتی مورد استفاده قرار می‌گرفت اما به مرور زمان در سطح جامعه مردم نیز نفوذ کرده و سبک پوشش قشر عامه را نیز تحت تأثیر قرارداد.

پوشش زنان را می‌توان در دو وجه موردبررسی قرار داد: غیر فیزیکی و فیزیکی. عوامل غیر فیزیکی پوشش زنان را می‌توان به سه زیرشاخه دسته‌بندی کرد: اول مذهب، دوم نژاد و قومیت، سوم هویت، طبقه اجتماعی، معنا و نشانه، جنسیت، در هر ملت و فرهنگ شکل می‌گرفته است. قابل ذکر است عوامل غیر فیزیکی پوشش شکل‌دهنده وجه فیزیکی پوشش و نهفته در آن هستند.

در این پژوهش موضوع استقرار فضایی خانه‌های عصر ناصری نیز مورد مذاقه قرار گرفته که خود متأثر از فرهنگ حاکم بر جامعه است و سعی شده ارتباط این دو موضوع به عنوان فاکتورهای متجلی کننده فرهنگ در بستر جامعه عصر ناصری موردبررسی قرار گیرد. در این دوره به دلیل ارتباط تنگاتنگ زنان با فضای خانه و استقرار فضایی آن می‌توان بررسی جامعی از این رابطه ارائه داد. بنابراین بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل‌های آماری تمامی آیتم‌های نامبرده در پوشش بانوان اثرگذارند به جز عناصر ثابت فضایی (سقف، دیوار و کف) تأثیری بر روی پوشش بانوان ندارد.

سه مؤلفه تعریف کننده محیط ساخته شده فضا، زمان، معنا، ارتباط، چشم‌انداز فرهنگی و عناصر ثابت، نیمه ثابت و غیرثابت تکمیل کننده تعریف استقرار فضایی است. همان گونه که در قبل بیان شده چشم‌انداز فرهنگی دارای سیستم‌های استقرار فضایی متعدد هستند که فعالیت‌ها در آن اتفاق می‌افتد، پوشش نیز متناسب با فعالیت در استقرار شکل می‌گیرد. پوشش زنان در خانه‌های ایرانی مؤثر از حضور مردان و مفهوم محرمیت است، که حریم و سلسله مراتب را به وجود می‌آورد. در خانه به واسطه فضاهای اندرونی و بیرونی، فضاهای واسطه، ورودی و... اتفاق می‌افتد. بسته به مکان قرارگیری و جانمایی، تفکیک فضایی به فضاهای خصوصی، نیمه عمومی و عمومی تقسیم می‌شود، همچنین پوشش زنان در هر فضا متغیر است. این فضاها به وسیله سلسله مراتب فضایی تفکیک می‌شوند، این سلسله مراتب بر اساس حضور زنان در فضا شکل می‌گرفته است. فضاهای خانه من جمله فضاهای خدماتی فضاهای هستند که خیلی زیاد در کنترل زنان خانه است و پوشش زنان در آن آزادانه تر و راحت تر می‌باشد. پوشش زنان در اتاق‌ها، ایوان، حیاط و... وابسته به حضور افراد دیگر در آن محیط است. بنابراین پوشش بانوان ارتباط خیلی زیاد با ریز فضاهای خانه دارند.

ارتباط در خانه را می‌توانیم به سه دسته تقسیم کنیم: ارتباط انسان با خود، انسان با انسان و انسان با اشیاء که در بحث پوشش انسان با خود تنها در بعد انگاره‌های ذهنی که به آن اشاره شد معنا می‌یابد. در بعد انسان با انسان در مواقع حضور افراد دیگر، در خلوت، جمع خانوادگی و مهمانی‌ها متفاوت از یکدیگرند و پوشش بانوان را تعریف می‌کنند. در بعد انسان با اشیاء این تأثیر به شکل نسبی است به این معنا که اشیاء به شکل معمول و در روزمرگی اثری بر روی پوشش بانوان ندارند اما در مراسم‌ها که استقرار فضایی به وسیله مبلمان تعریف می‌شود می‌تواند نشانه‌ای برای تغییر در پوشش بانوان نیز باشد. که در اینجا باید ذکر کرد فعالیت مشخص کننده مبلمان و پوشش بانوان هستند. پوشش زنان متأثر از زمان حضور افراد در خانه، استراحت آنان، زمان فعالیت در خانه، به فصول مختلف سال و همچنین در مراسم‌های اعیاد و جشن‌ها ارتباط خیلی زیادی دارد. معنی، نتیجه تمامی مفاهیم بالاست که به واسطه فعالیت‌ها تعریف می‌شود. به بیان دیگر، معنی، عمیق ترین بُعد هر فعالیت است. نوع پوشش بانوان، حاوی معانی خاص اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی است. در معماری به خصوص در مبحث معماری خانه‌های سنتی نیز، معنی نهفته در هر فعالیت از طریق استقرار فضایی آشکار می‌گردد. حال این دو فاکتورها بر یکدیگر نیز تأثیرگذارند. عناصر نیمه ثابت مانند مبلمان محیط، شومینه، در، پنجره، درختان و... تأثیر مستقیم بر پوشش بانوان دارند، زیرا مبلمان در فضا بر اساس فعالیت‌ها شکل می‌گیرد و این فعالیت‌ها هستند که پوشش بانوان را شکل می‌دهند. در بعد عناصر غیرثابت نیز به آرایش، پوشش اشاره شده است. که تأثیر مستقیم بر روی پوشش بانوان دارند و معنادار هستند. در آخر معنای محیطی و بسته به نوع فعالیت، مبلمان، نوع حضور افراد دیگر و... تعریف می‌شود و اشاره مستقیم به چگونگی پوشش بانوان دارد.

سه شاخه اصلی تعریف کننده و تأثیرگذار بر روی پوشش بانوان می‌توانیم به مذهب، نژاد و قومیت و هویت افراد اشاره کنیم. پوشش بانوان متأثر از مذهب و طرز تفکری است که از بطن جامعه و فرهنگ آن کشور بیرون می‌آید، مذهب عامل اصلی و شکل‌دهنده پوشش در جامعه سنتی بوده، تفاوت در نوع مذهب افراد باعث تغییر در انگاره‌های ذهنی و اعتقادات بانوان می‌شده و آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد، و در انتخاب نوع پوشش آنان اثرگذار است. ارزش‌ها، ایده آل‌ها، هنجارها، قوانین و رسوم هر قومیت نیز بر پوشش آن‌ها تأثیر می‌گذارند و این تأثیر، به عنوان عنصری بی‌کلام خود را بروز می‌دهد. هویت که شامل فاکتورهایی مانند طبقه اجتماعی، سن، جنسیت و... است، از طریق پوشش نمود می‌یابد.

منابع

اکبری زاده نیاکی، زهرا. نعمتی چرمهینی، اعظم. تقی زاده بروجنی، ربابه. (۱۴۰۰) بازشناسی مفهوم مد و طراحی لباس اسلامی در پوشش بانوان. روان شناسی فرهنگی زن شماره ۱۴ (۵۱)، ۸۷-۹۷. <https://jwc.ahvaz.iau.ir/20.1001.1.20088426.1401.13.51.7.5>

- افشاری، سمیه. مهریزی، مهدی. سرشار، مژگان. (۱۴۰۰). واکاوی معنای واژه «خمار» با تأکید بر اقوال صحابه و تابعین. علوم قرآن و حدیث شماره (۵۴)، ۱۵۷-۱۷۱. <https://doi.org/10.22067/JQURAN.2022.74483.1248>.
- باغانی، فرحناز. (۱۳۹۱). بررسی و ریشه‌یابی سبک پوشش و عوامل موثر بر تغییر و تحول آن در ایران از عصر قاجار تا پهلوی دوم. محمدی، حسین. دانشکده ادبیات و علوم انسانی گروه علمی تاریخ.
- بمانیان، محمدرضا. امینی، معصومه. (۱۳۹۶). معماری اجتماعی خانه ایرانی. تهران: اول و آخر.
- جنیفر، اسکرس. (۱۴۰۰). فرهنگ زندگی در ایران عصر قاجار. ترجمه: مرضیه قاسمی، علیرضا بهارلو. تهران: دانیا.
- حائری مازندرانی، محمدرضا. (۱۳۸۸). خانه، فرهنگ، طبیعت: بررسی معماری خانه‌های تاریخی و معاصر. مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری. حسام پور، اسماعیل. (۱۳۹۴). مستند نگاری و آسیب‌شناسی خانه تاریخی توتونچی (جلیل عندلیب). سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان فارس معاونت حفظ و احیا.
- حمیدی، نفیسه. فرجی، مهدی. (۱۳۸۶). سبک زندگی و پوشش بانوان تهران. تحقیقات فرهنگی ایران شماره ۱(۱)، ۶۵-۹۲. <https://doi.org/10.7508/ijcr.2008.01.003>.
- دانش مهر، حسین. محمدی، جمال. حسن خانی، الناز. (۱۳۹۸). پوشش و معنای اجتماعی آن به میانجی سبک زندگی. مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان شماره ۱، ۹۵-۱۳۰. <https://doi.org/10.22051/JWSPS.2019.22095.1826>.
- ذوالفقاری، فاطمه. (۱۳۹۸). بررسی سیر تحول اجتماعی و اقتصادی بانوان در دوره قاجاریه قبل و بعد از انقلاب مشروطه. انتشارات: دیبا دخت.
- راپاپورت، آموس. (۱۳۹۵). انسان‌شناسی مسکن. ترجمه: خسرو افضلیان. انتشارات: کتابکده کسری.
- راپاپورت، آموس. (۱۳۹۱). فرهنگ، معماری و طراحی. ترجمه: ماریا برزگر، مجید یوسف‌نیاپاشا. تهران: شلفین.
- سینجی، امیر عبدالرضا. (۱۳۸۸). فرهنگ عمومی و ارتباطات اجتماعی ایرانیان از نگاه سفرنامه نویسان اروپایی در دوران قاجاریه و پهلوی. مطالعات فرهنگ - ارتباطات (نامه پژوهش فرهنگی سابق) شماره ۱۰(۷)، ۷۳. <https://doi.org/20.1001.1.20088760.1388.10.7.3.2>.
- سهرابی، مریم. (۱۳۹۷). پوشش بانوان ایران در دوره قاجار. خزایی، یعقوب. دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره).
- علم، محمدرضا. (۱۳۹۸). بررسی نوع پوشش و حجاب بانوان در دوره قاجار با نگاهی به آثار سیاحان خارجی این دوره (از پادشاهی آقا محمد خان تا دوران مظفرالدین شاه). فصلنامه تاریخ شماره ۱۴(۵۴)، ۷۹-۱۰۲. <http://noo.rs/CokFP>.
- غروی نائینی، & عامری و. (۱۳۸۶). پوششی در معنا و مفهوم حجاب. مجله مطالعات راهبردی زنان شماره ۹(۳۶)، ۱۱۳-۱۳۷. <http://noo.rs/iWk7P>.
- غیبی، مهر آسا. (۱۳۸۵). هشت هزار سال تاریخ پوشاک اقوام ایرانی. تهران: هیرمند.
- فاضلی، محمد (۱۳۹۸). مصرف و سبک زندگی. انتشارات: علمی و فرهنگی.
- کاکاوند، شمس. (۱۳۹۴). نشانه‌شناسی پوشاک بانوان قوم کرد کرمانشاه. فهیمی فر، علی‌اصغر. دانشگاه تربیت مدرس.
- کدیور، پریسا. (۱۴۰۰). جامعه نگاری عهد قاجار. تهران: ققنوس.
- کیاوش، فرشته. آشوری، محمدتقی. (۱۳۹۸). نقش عوامل فرهنگی بر تحول لباس بانوان از سلطنت ناصرالدین‌شاه تا پایان دوره قاجار. نامه هنرهای تجسمی و کاربردی، ۱۲(۲۶)، ۸۵-۱۰۴. <https://sid.ir/paper/376766/fa>.
- کیاوش، فرشته. (۱۳۹۸). تبیین نسبت تحولات اجتماعی و ملی‌گرایی بر پوشش و آرایه‌های بانوان قاجار. آشوری، محمدتقی. پردیس بین‌المللی فارابی.
- کیاوش، فرشته. آشوری، محمدتقی. (۱۳۹۸). شمایل‌نگاری پوشش و آرایه‌های زن قاجاریه روایت تابلوی «دختر طوطی» اثر مهر علی. باغ نظر شماره ۱۶(۷۹)، ۲۹-۳۸. <https://doi.org/10.22034/BAGH.2019.154767.3841>.
- مافی تبار، آمنه. (۱۴۰۰). پوشش بانوان و مردانه عصر ناصری در نگاره‌های هزارویک‌شب صنیع الملک. باغ نظر شماره ۱۸(۱۰۵)، ۱۱۱-۱۲۲. <https://doi.org/10.22034/BAGH.2021.259728.4726>.
- محمدحسینی، پریسا. (۱۳۹۸). واکاوی جایگاه فرهنگ در شکل‌گیری الگوی مسکن طبقه متوسط (نمونه موردی: خانه‌های دوره اواخر قاجار و اوایل پهلوی شهر اردبیل). جوان فروزنده، علی، جهانی دولت‌آباد، اسماعیل. دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل. <http://jria.iust.ac.ir/article-1-1393-fa.html>.
- محمدی، جمال. دانش مهر، حسین. الیاسی، فاضل & اعظمی، یزدان. (۱۳۹۴). پوشش بانوان و دلالت‌های معنایی آن (مطالعه‌ی موردی: بانوان جوان شهر کرمانشاه). مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۳۹-۶۶۶. <https://doi.org/10.22059/JISR.2015.54354>.
- مونسی سرخه، مریم (۱۳۹۶). پوشاک ایرانیان در عصر قاجار (چگونگی و چرایی). انتشارات: مرکب سپید.
- نجم‌آبادی، افسانه. (۱۴۰۲). بانوان سیبیلو و مردان بی‌ریش نگرانی‌های جنسیتی در مدرنیته ایرانی. تهران: تپسا.
- Özdil, M. A. (2021). The effect of clothing as a marker on identity. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 14(33), 117-130. <https://doi.org/10.12981/mahder.867867>.
- Akdemir, N. (2018). Deconstruction of Gender Stereotypes Through Fashion. European Journal of Social Science Education and Research, 5(2), 185. <https://doi.org/10.26417/ejser.v5i2.p185-190>.

- Bouvier, G. (2017). Clothing and meaning making: a multimodal approach to women's abayas. *Visual Communication*, 17(2), 187–207. <https://doi.org/10.1177/1470357217742340>
- Fallah, E., & Hojat, I. (2018). Family structure and housing Investigating the effect of family structure changes on houses' spatial organization (A case study of the houses of Yazd). *International Journal of Architectural Engineering & Urban Planning*, 28(2). <https://doi.org/10.22068/ijaup.28.2.149>.
- Kodžoman, D. (2019). The psychology of clothing. *Textile & Leather Review*, 2(2), 90–103. <https://doi.org/10.31881/TLR.2019.22>
- Mahmood, A. (2024). Integrating Amos Rapoport's 'systems of settings and activities' and Anthony Giddens's 'structuration theory.' *Theorizing Built Form and Culture*, 76–85.
- Ramadhani, A. N., Faqih, M., & Hayati, A. (2017). Behaviour setting and spatial usage analysis on sombo low cost flat's corridor. *Journal of Architecture&Environment*, 16(1), 061. <https://doi.org/10.12962/j2355262x.v16i1.a3189>
- Zubaidi, F. (2019). Types and patterns of territory in the traditional settlement of ngata toro. *Journal of Architecture&Environment*, 18(2), 123. <https://doi.org/10.12962/j2355262x.v18i2.a6029>
- Kim, J. Y., & Kim, Y. O. (2022). Residents' Spatial-Usage Behavior and Interaction According to the Spatial Configuration of a Social Housing Complex: A Comparison between high- rise Apartments and Perimeter Block Housing. *Sustainability*, 14(3), 1138. <https://doi.org/10.3390/su14031138>.